

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Virginija Baltusevičienė

Teisės psichologijos studijų programa
Magistrinis darbas

**Tėvų savidiferenciacijos, konfliktų sprendimo strategijų ir auklėjimo stiliaus
reikšmė paauglių asocialaus elgesio raiškai**
**The role of parental self-differentiation, conflict resolution strategies and parenting
style in adolescent antisocial behavior**

Darbo vadovė (-as): dr. Virginija Klimukienė

Vilnius 2025

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	6
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	8
PRATARMĖ.....	9
IVADAS	11
1. PAAUGLIŲ ASOCIALAUS ELGESIO YPATUMŲ IR ŠEIMOS SAVIDIFERENCIACIJOS TEORINĖ ANALIZĖ.....	15
1.1 Paauglių pasižyminčių asocialiu elgesiu ypatumai.....	15
1.1.1. Paauglystės tarpsnio apibrėžtis.....	15
1.1.2. Paauglių asocialaus elgesio apibrėžtis.....	17
1.2. Šeimos veiksniai įtakoiantys paauglių asocialų elgesį	19
1.2.1. Šeimos apibrėžtis.....	19
1.2.2. Tėvų savidiferenciacijos reikšmė paauglių asocialiam elgesiui.....	20
1.2.3. Tėvų konfliktų sprendimo strategijų reikšmė paauglių asocialiam elgesiui	23
1.2.4. Tėvų auklėjimo stiliaus reikšmė paauglių asocialiam elgesiui.....	26
2.TYRIMOMETODIKA.....	32
2.1. Tyrimo dalyviai.....	32
2.2. Tyrimo instrumentai	34
2.3. Tyrimo eiga	37
2.4. Tyrimo duomenų analizė	38
3. REZULTATAI.....	40
3.1. Tėvų savidiferenciacijos reikšmė paauglių asocialaus elgesio raiškai.....	42
3.2. Teistų ir neteistų paauglių tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygio, pasirenkamų konfliktų sprendimo strategijų ir pasirenkamų auklėjimo stilių skirtumai.....	44
3.3. Tėvų savidiferenciacijos poveikis paauglių asocialaus elgesio apraiškomis medijuojant tėvų pasirinktos tarpusavio konfliktų strategijos.....	45
3.4. Tėvų savidiferenciacijos poveikis paauglių asocialaus elgesio apraiškomis medijuojant tėvų pasirinktą auklėjimo stiliui.....	47
3.5. Tėvų demografinių kintamųjų palyginimas su jų savidiferenciacijos lygiu.....	49
4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	50

IŠVADOS	55
LITERATŪROS SARAŠAS	56
PRIEDAI.....	81

SANTRAUKA

Tėvų savidiferencijacijos, konfliktų sprendimo strategijų ir auklėjimo stiliaus reikšmė paauglių asocialaus elgesio raiškai. V. Baltusevičienė. Vilnius. Vilniaus universitetas, 2025.

Problema. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis kasmet vis daugėja teisiamų nepilnamečių už baudžiamuosius nusikaltimus. Tai paaiškina, kad paauglių asocialus elgesys didėja ir įgauna vis agresyvesnes elgesio formas. Tyrėjai paauglystę įvardija kaip kritinį amžiaus tarpsnį, kurio metu moralinės vertybės mažiau siejamos su tėvų autoritetu ir labiau sektinu pavyzdžiu tampa bendraamžiai. Tačiau santykiai šeimoje įtakoja paauglio bendravimą su bendraamžiais: kuo santykiai su tėvais yra prastesni, tuo labiau paauglys paveikiamas savo bendraamžių. Šiame tyrimų srities kontekste dažniausiai tyrinėjami ir akcentuojami tėvų tarpusavio konfliktai, jų pasireiškimų dažnumas, intensyvumas, naudojamų sprendimo strategijų bei tėvų naudojamo auklėjimo stiliaus įtaka. Tačiau literatūroje, labai mažai dėmesio skiriama tam kas įtakoja vieno ar kito auklėjimo stiliaus ir konfliktų sprendimo strategijų pasirinkimą šeimoje, todėl šiame darbe keliama prielaida, jog čia nemenką reikšmę turi tėvų asmenybės savybės, tokios kaip asmens savidiferencijacija.

Tyrimo tikslas. Šiame tyrime nagrinėjama tėvų savidiferencijacijos lygio reikšmė jų paauglių asocialaus elgesio raiškai per medijacinius ryšius, kai tarpininkai yra tėvų konfliktų strategijos bei jų auklėjimo stiliai.

Metodika. Tyrime dalyvavo 114 tiriamųjų, (81 motina, 23 tėvai, 2 giminystės globėjai, 8 nebiologiniai globėjai). Paauglių amžius nuo 16 iki 18 metų imtinai, iš jų 63 turėjo teistumą, tyrimo metu buvo probacijos tarnybos priežiūroje.

Tyrimo naudoti instrumentai: Tėvų auklėjimo stiliui nustatyti buvo naudojamas Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., Hart, C. H. (2001) (The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire, PSDQ) klausimynas; Savidiferencijacijos lygiui nustatyti buvo naudojamas Skowron, E. A., & Schmitt, T. A. (2003) (The differentiation of self inventory, DSI–R) klausimynas; Asocialaus elgesio nustatymui buvo naudojamas S. Alexandra Burt and M. Brent Donnellan (2009) (Antisocial Behavior Questionnaire, STAB) klausimynas; Bendravimo modeliams porose nustatyti buvo naudojamas Crenshaw, A.O., Christensen, A., Baucom, D.H., Epstein, N.B., Baucom, B.R.W. (2017) (The Communication Patterns Questionnaire, CPQ) klausimynas.

Rezultatai. Gauti rezultatai parodė, kad tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis prognozuoja paauglių asocialaus elgesio raišką. Sudarytuose prognostiniuose mediacijos modeliuose nustatyta, tiek dalinės, tiek pilnos mediacijos efektai medijuojant - konfliktų sprendimų strategijoms ir auklėjimo stiliams.

Emocinio reaktyvumo, emocinio atsitraukimo ir susiliejo lygio mažėjimas prognozuoja rečiau pasirenkamą konstruktyvų bendravimą poroje ir autoritetinį auklėjimą šeimoje bei dažniau naudojamą partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo strategiją ir autoritarinį su leidžiančiu auklėjimo stilius, kurie prognozuoja didesnę paauglių asocialaus elgesio raišką. Emocinis reaktyvumas, medijuojant konstruktyviam bendravimui bei susiliejo, medijuojant konstruktyviam bendravimui ir partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo strategijoms, įtakoja asocialaus paauglių elgesio didėjimą, bet ši įtaka gali būti ir nesant šioms mediatoriams, nes rezultatai parodo dalinės mediacijos efektus.

Taip pat atskleistas emocinio reaktyvumo bei susiliejo dalinės mediacijos efektas medijuojant autoritetiniam auklėjimo stiliui. Jų lygiui mažėjant mažėja autoritetinio auklėjimo stiliaus pasirinkimas šeimoje, kas nurodo didėjančią paauglių asocialų elgesį tiek esant mediatoriui tiek jam nesant.

Apibendrinant: mažėjant tėvų/globėjų saviidiferenciacijos lygiui, galima tikėtis labiau dominuojančio nekonstruktyvaus konfliktų sprendimo poroje ir autoritarinio bei leidžiančio auklėjimo stilių šeimoje, kurie įtakoja didėjančią paauglių asocialų elgesį.

Pagrindiniai žodžiai: šeima, paauglystė, asocialus elgesys, saviidiferenciacija, auklėjimo stiliai, konfliktų sprendimo strategijos.

SUMMARY

The role of parents' self-differentiation, conflict resolution strategies and parenting style on the adolescent asocial behavior problems. V. Baltusevičienė. Vilnius. Vilnius University, 2025.

Problem. According to the data of the Lithuanian Department of Statistics, the number of juveniles convicted of criminal offenses is increasing every year. This explains that antisocial behavior of adolescents is increasing and taking on increasingly aggressive forms of behavior. Researchers identify adolescence as a critical age period during which moral values are less associated with parental authority and peers become more of a role model, but family relationships influence a teenager's communication with peers: the poorer the relationship with parents, the more the teenager is influenced by his peers. In this context, conflicts between parents, the frequency and intensity of their occurrence, the influence of the decision-making strategies used and the parenting style used by parents are most often studied and emphasized. However, in the literature, very little attention is paid to what influences the choice of one or another parenting style and conflict resolution strategies in the family, therefore, this work assumes that the personality characteristics of parents, such as the self-differentiation of a person, are of considerable importance here.

Research objective. This study examines the significance of the level of parental self-differentiation for the expression of antisocial behavior in their adolescents through mediational relationships, where the mediators are parental conflict strategies and their parenting styles.

Methodology. The study involved 114 subjects (81 mothers, 23 fathers, 2 kinship caregivers, 8 non-biological caregivers). The adolescents were aged 16 to 18 years inclusive. 63 of them had a criminal record and were under the supervision of the probation service at the time of the study.

Instruments used in the study: The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ) was used to determine parental parenting style; The differentiation of self inventory (DSI-R) was used to determine the level of self-differentiation; The S. Alexandra Burt and M. Brent Donnellan (2009) (Antisocial Behavior Questionnaire, STAB) questionnaire was used to determine antisocial behavior; The Crenshaw, A.O., Christensen, A., Baucom, D.H., Epstein, N.B., Baucom, B.R.W. (2017) (The Communication Patterns Questionnaire, CPQ) questionnaire was used to determine communication patterns in couples.

Results. The results showed that the level of self-differentiation of parents/guardians predicts the expression of antisocial behavior in adolescents. The developed prognostic mediation models established both partial and full mediation effects under the influence of mediators - conflict resolution strategies and parenting styles.

A decrease in the level of emotional reactivity, emotional withdrawal and fusion predicts less frequent choice of constructive communication in a couple and authoritative parenting in the family and more frequent use of the partner's demanding/personal withdrawal strategy and authoritarian with permissive parenting styles, which influence greater manifestations of adolescent antisocial behavior. Emotional reactivity, mediating constructive communication and fusion, mediating constructive communication and partner's demanding/personal withdrawal strategies, influence the increase in antisocial behavior of adolescents, but this influence can also be in the absence of these mediators, because the results show partial mediation effects.

A partial mediation effect of emotional reactivity and fusion mediating the authoritative parenting style was also revealed. As their level decreases, the choice of the authoritative parenting style in the family decreases, which indicates increasing antisocial behavior of adolescents both in the presence and absence of a mediator.

In summary: as the level of self-differentiation of parents/guardians decreases, one can expect a more dominant non-constructive conflict resolution in the couple and authoritarian and permissive parenting styles in the family, which influence the increasing antisocial behavior of adolescents.

Key words: family, adolescence, antisocial behavior, self-differentiation, parenting styles, conflict resolution strategies.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Paauglystė - tai pereinamasis raidos etapas tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus, 11-18 metų tarpsnyje, kuriam būdingi dideli fiziniai, kognityviniai, socialiniai ir emociniai pokyčiai (Rapee et al., 2019).

Asocialus elgesys - tai neteisėti veiksmai, kurie kenkia kitiems, pažeidžia visuomenės normas ir (arba) pažeidžia kitų asmenų turtines ar asmenines teises. Tai yra fizinė agresija (pvz., fizinis kitų užpuolimas ir patyčios), neagresyvi forma taisyklių laužymas (pvz., melas, vagystės, vandalizmas) taip pat socialinė agresija (apibūdinama kaip netiesioginė arba santykinė agresija) tokia forma, kai naudojami santykiai kaip priemonė pakenkti kitiems (pvz., apkaltos ar slapta skleidžiami gandai, draugų „vagystė“, atstūmimas, garsinimai nutraukti draugystę) (Burt, Donnellan, 2009).

Savidiferenciacija - apibūdinama psichikos ir tarpasmeniniais bruožais. Žvelgiant iš *psichikos* perspektyvos tai yra gebėjimas subalansuoti emocijas ir logiką (apima „emocinį reaktyvumą“ ir sunkumus užimant „aš poziciją“); Žvelgiant iš *tarpasmeninės* perspektyvos tai yra gebėjimas plėtoti intymius, emocinius santykius su kitais, juose išliekant nepriklausomais (apima „emocinį atsitraukimą“ ir „susiliejamą su kitais“); (Lampis et al., 2017).

Tėvų auklėjimo stilius – išskiriami trys auklėjimo stiliai: *Autoritarinis auklėjimo stilius* – tėvai yra labai griežti iš savo vaikų tikisi visiško paklusnumo ir demonstruoja savo galią vaikui nusikaltus. *Autoritetinis auklėjimo stilius* – tėvai yra labai įsitraukę į vaiko gyvenimą, tuo pat metu skatina vaikus būti savarankiškais. Jie puikiai balansuoja tarp kontrolės, šilumos bei palaikymo. *Atlaidus auklėjimo stilius* – tėvai yra atsipalaidavę ir nesirūpinantys, visiškai atlaidūs, nekelia jokių lūkesčių savo vaikams, iš jų nieko nesitiki (Robinson et al., 2001).

Konfliktų sprendimo strategijos - išskiriamos trys konfliktų sprendimo strategijos: *Abipusis vengimas* - procesas, kurio metu abu partneriai visiškai vengia konflikto. *Konstruktivus bendravimas* - apima daugybę teigiamų elgsenų, kurios skatina bendradarbiavimą, problemų sprendimą ugdant pasitikėjimą bei supratimą. *Reikalavimas / atsitraukimas* – procesas, kurio metu vienas partneris niurzgia, kritikuoja, skundžiasi ar kitaip bando inicijuoti pokyčius, o kitas partneris vengia, nutraukia arba pasitraukia iš sąveikos (Crenshav et al., 2016).

PRATARMĖ

Asocialus elgesys yra neigiamas elgesys, apimantis destruktivius atvirus ir slaptus veiksmus, tyčinę agresiją, priešišumą asmenims, vietoms ir daiktams. Taip elgdamasis paauglys įsivelia į muštynes, vagystes, pykčio problemas, negerbia socialinių normų ar kitų teisių, šiukšlina, girtauja, piktnaudžiauja žodžiu ar manipuliuoja. Tyrėjai išsiaiškino, kad vaikams sulaukus brendimo, asocialaus elgesio atsiradimas progresuoja nuo santykinai nereikšmingo neatsargumo iki ryškesnių nukrypimų apraiškų. Rimčiausiai nusikaltusių jaunuolių bruožai atsiranda anksti kartu su didėjančiu degradavimu link įvairesnės ir ekstremalesnės antisocialinės veiklos (Vadivel et al., 2023).

Tokio elgesio išsivystymo priežastį dažniausiai lemia nesveiki vaiko santykiai šeimoje, bendraamžių tarpe, bendruomenėje ir (arba) ugdymo aplinkoje. Kadangi žmonės yra socialios būtybės, veikiančios viena kitą bendraudamos, psichologai dažniau akcentuoja sisteminį požiūrį. Pagal šį požiūrį kiekvienas asmuo yra didesnės sistemos dalis, kuri veikia sistemą, kaip ir sistema, veikia jį patį ciklinio priežastingumo ryšiu. Remiantis tuo tyrėjai ieško asmenybinių veiksnių, galinčių paveikti sėkmingą individo funkcionavimą socialinėje aplinkoje, o vienu svarbesnių vienetu šioje sistemoje laikoma šeima (Kriščiūnaitė, Pakrošnis, 2013). Taigi, elgesio sunkumai paauglystėje, nurodo pagalbos šeimos sistemoje trūkumą. Paaugliai susiduria su didelėmis išorinėmis ir vidinėmis jėgomis, kurios jiems nuolat sukelia stresą ir įtampą, o bandydami su tuo kovoti vartoja alkoholį, narkotines medžiagas, meluoja, praleidinėja pamokas, galiausiai pradeda vykdyti įvairius nusikaltimus (Barkauskienė, Zacharevičienė, 2019). Tad šioms problemoms spręsti reikalingos sisteminės pastangos, todėl pirmiausia svarbu ieškoti šeimoje vyraujančių veiksnių, kurie lemia neigiamą paauglių elgesį ir išsiaiškinti, kaip galima tai koreguoti.

Tyrimuose, kuriuose aiškinami paauglių tarpusavio ryšiai su tėvais, ar tapatybės formavimasis tyrėjai vieningai teigia, kad kokybiški tėvų ir vaikų santykiai siejami su geresne emocine ir psichologine jaunuolių savijauta (Kriščiūnaitė, 2014). Skowron ir Scmith (2003) atkreipia dėmesį į pačių tėvų savidiferenciacijos reikšmę ir didelę įtaką vaikų asocialiam elgesiui. Jų teigimu, savęs negebantys diferencijuoti tėvai nepažįsta savo vidaus, todėl sunkiai atskiria savo mintis nuo jausmų – jiems sunku palaikyti savo ar kito asmens autonomiją formuojant kokybiškus tėvų ir vaikų santykius (Priest, 2019). Savidiferenciacijos svarbą patvirtina Miller (2022) žema tėvų savidiferenciacija siejama su nepakankamu savasties išsivystymu ir tapatumo atradimu, todėl tarpasmeniniuose santykiuose individams sunku konstruktyviai reaguoti, palaikant intymumo ir autonomijos poreikius dėl polinkio susiliesti, o stresinėse situacijose jie emociškai reaguoja arba atsiriboja. Be to, šie asmenys negeba reflektuoti ir brėžti aiškių ribų.

Apibendrinant tyrėjų išvadas galima daryti prielaidą, kad tėvų įsitraukimo, autonomijos ir gerų tarpusavio santykių su vaiku nebuvimas gali neigiamai veikti jo emocinę, kognityvinę raidą ir elgesį. Autorių teigimu paauglių negatyvaus elgesio raiškai daug įtakos turi tėvų tarpusavio santykių kokybė arba pasirenkami auklėjimo stiliai. Tačiau sąsajos tarp paauglių asocialaus elgesio sunkumų ir šių šeimos veiksnių nėra iki galo aiškios. Todėl šio tyrimo tikslas juos išanalizuoti ir apibendrinti įtraukiant asmenybinius aspektus tokius kaip tėvų savidiferenciacija. Jos lygio svarbą pasirenkant auklėjimo stilių bei tarpusavio konfliktų sprendimo strategiją dėl tikėtinų sąsajų su paauglio asocialaus elgesio raiška.

Nustatyti reikšmingi ryšiai tarp šių konstrukto praverstų praktikoje taikant psichologinės pagalbos intervencijas šeimos nariams, skiriant daugiau dėmesio tėvų savidiferenciacijos didinimui siekiant įgyvendinti programas, kuriose dalyvaudami tėvai galėtų įgyti efektyvių tėvystės įgūdžių bei konstruktyvaus bendravimo patirties, kas teigiamai paveiktų paauglių elgesį.

Dėkoju asmenims, prisidėjusiems prie šio darbo organizavimo ir atlikimo: šio darbo vadovei, tyrimo dalyviams bei probacijos darbuotojams, suteikusiems pagalbą renkant tyrimo duomenis.

IVADAS

Darbo aktualumas. Lietuvoje paauglių asocialaus elgesio problema ypač aktuali. Nustatyta, kad Lietuva yra antra ir pirmaujanti šalis Europoje, kurioje vaikai turi daugiausia elgesio ir emocinių sunkumų. Tai įrodo 24-iose šalyse atlikto tyrimo rezultatai (ištyrus pagal tėvų vertinimą apie savo vaikų esamus elgesio sunkumus) (Rescorla, Achenbach at al., 2011, pgl., Viduolienė, 2018). Šie sunkumai gali virsti nusikaltimais paauglystėje. Siekiant užkirsti kelią nusikalstamų veikų padarymui sudėtingame asmens raidos etape, svarbu nustatyti ankstyvasias tokio elgesio priežastis ir suteikti tinkamą pagalbą taikant efektyvias intervencijas šeimoms, susiduriančioms su tokiomis problemomis. Barkauskienė, Zacharevičienė (2019) nurodo, kad nėra vienos konkrečios priežasties, nulemiančios paauglio elgesio sunkumus – tai atsiranda veikiant daugybei veiksnių šeimoje, mokyklos aplinkoje bei kitose sistemos dalyse, kur funkcionuoja vaikas. Tačiau Wang et al., (2022) akcentuoja šeimos svarbą, jo manymu vaikystė ir paauglystė yra svarbiausi laikotarpiai, kai reikia ugdyti teisingo ir neteisingo elgesio sampratą, nes vaiko moralė pradeda formotis jau ankstyvame amžiuje, o šeima yra artimiausia vaikui aplinka, galinti tai tinkamai suformuoti. Galima daryti prielaidą, kad šeimos įtaka yra labai svarbi asocialaus elgesio formavimuisi. Tai patvirtina ir Stocking (2010), atkreipdama dėmesį, kiek svarbus tėvų įsitraukimas į vaikų gyvenimą. Jis pastebėjo, kad tėvai, dėl užimtumo vis mažiau laiko praleidžiantys su vaikais, sulaukia dažnesnių paauglių asocialaus elgesio apraiškų.

Atsižvelgus į šeimos veiksnių įtaką, šiame tyrime nuspręsta išsiaiškinti būtent šeimoje vyraujančių veiksnių ir jų sąveikos reikšmę paauglių asocialiam elgesiui.

Darbo problema. Vienas iš šeimos rizikos veiksnių yra tėvų auklėjimo stilius. Daugybė tyrimų parodo, kad tėvų vaidmenys ir auklėjimo stiliai yra svarbūs formuojant vaikų elgesį. Nurodoma, kad skirtingų auklėjimo stilių poveikis paauglių asocialaus elgesio raiškai yra skirtingas, pvz., autoritarinio ir nuolaidžiaujančio auklėjimo stilių taikymas nuspėja paauglių asocialaus elgesio apraiškas (Lorence et al., 2019). Autoritetinis auklėjimo stilius yra veiksmingiausias ugdant paauglių moralę. Tokiu stiliumi užauginti paaugliai linkę rodyti socialiai atsakingą elgesį ir gali patys savarankiškai samprotauti apie moralines problemas (Pieng, Okamoto, 2020). Kitas šeimos veiksnys, apie kurį daug kalbama mokslinėje literatūroje, nagrinėjančioje paauglių asocialų elgesį, yra tėvų konfliktų sprendimo strategijų naudojimas sprendžiant poros tarpasmenines problemas. Čepukienė (2021) nurodo tiesioginį tėvų santykių kokybės poveikį jų paauglių psichosocialiniam funkcionavimui, tai reiškia, kad giliai vaikų sąmonėje nusistovi tėvų tarpusavio bendravimo modelis, kuriuo vaikai daugiau ar mažiau vadovaujasi gyvenime. Buehler et al., (2009) teigimu, konfliktai tarp tėvų gali būti santykinai susiję su vaikų ir paauglių agresija, nes vaikai

stebi ir patiria santykinai agresyvias tėvų konfliktų strategijas, kurias vėliau naudoja savo tarpusavio santykiuose.

Tačiau mokslinėje literatūroje labai mažai dėmesio skiriama auklėjimo stiliaus ir konfliktų sprendimo strategijų pasirinkimo veiksniams. Todėl ieškant atsakymo į klausimą, dėl ko šeimoje pasirenkamas tam tikras auklėjimo stilius arba kodėl konfliktai sprendžiami vienokiu ar kitokiu būdu, šiame darbe koncentruojamasi į šeimos veiksnus. Šeimos tyrimų tarpusavio santykių dinamikos rezultatai yra kontraversiški, pateikiantys skirtingus analizės rezultatus ir nepateikiantys vienos nuomonės apie tai, kaip šeimos veiksniai veikia paauglių asocialaus elgesio vystymąsi, tačiau kai kuriuose jų galima įžvelgti asmens savidiferenciacijos lygio analizės tendencijas.

Savidiferenciacija – vienas pagrindinių Bowen šeimos sistemos teorijos konstruktyvų, darantis poveikį pačiam asmeniui ir jo elgesiui poroje. Nurodoma, jog aukštos savidiferenciacijos asmenys yra lankstūs ir geba išlaikyti „aš poziciją“, tai reiškia – išlikti ramūs socialiniuose ir tarpasmeniniuose konfliktuose, efektyviai spręsti nesutarimus derybomis. Savo ruožtu, žemos savidiferenciacijos asmenis užvaldo emocijos, jie jautriai reaguoja į stresą bei didelį nerimo ar diskomforto lygį (Lampis et al., 2017). Savidiferenciacija – lyg centrinis mechanizmas, kurio dėka asmuo susikuria santykinę gerovę, ji kaip sąveikos šeimoje procesų kilmės produktas, perduodamas iš kartos į kartą. Tyrimai atskleidžia, jog tėvų savidiferenciacija teigiamai siejasi su konstruktyviu bendravimu konfliktuojant tarpusavyje bei autoritetiniu auklėjimo stiliumi ir neigiamai siejasi su reikalavimo/atsitraukimo konfliktų sprendimo strategija bei autoritarinio auklėjimo stiliaus naudojimu (Čepukienė, 2021). Daugelis naujausių tyrimų parodė, kad asmenys ir poros linkę patirti daugiau santykių konfliktų, kuriems būdingas susilieėjimas su kitais, emocinis reaktyvumas arba emocinė atskirtis. Šie tyrimai taip pat atskleidė, kad emocinio atskyrimo būsenoje bent vienas partneris jaučia nerimą dėl „Aš“ jausmo praradimo, todėl naudojasi fiziniu ar emociniu vengimu arba sukuria santykiuose konfliktą, kaip būdą valdyti šią grėsmę autonomijai. Emocinio reaktyvumo būsenoje partneriai linkę į išorinius ir vidinius stresorius reaguoti neracionaliai ir intensyviai emociškai susijaudindami (Lampis et al., 2017).

Apibendrinant žinome, kad vieni autoriai yra linkę nurodyti auklėjimo stiliaus panaudojimo įtaką paauglių asocialaus elgesio raiškai, kiti – konfliktų sprendimo strategijų pasirinkimo poveikį, tačiau galima daryti prielaidą, kad šeiminius tarpusavio santykius gali veikti ir asmens asmeninės savybės, tokios kaip savidiferenciacija. Todėl šiame darbe siekiama atsakyti į pagrindinį klausimą, ar tėvų savidiferenciacijos lygis nuspėja paauglių asocialaus elgesio raišką ir kokiais ryšiais.

Darbo naujumas. Vertinant tai, kad nėra tyrimų apie tarpininkavimo (medijavimo) mechanizmus šių ryšių pagrindimui, šiame darbe nuspręsta atsakyti į klausimą, kaip paminėti šeimos

veiksniai veikia per mediacinius ryšius. Taigi šiame tyrime bus nagrinėjamas tarpininkavimo modelis, apimantis tėvų savidiferenciaciją (numatomasis kintamasis), tėvų tarpusavio konfliktų strategijos ir auklėjimo stilius (tarpininkai), paauglių asocialus elgesys (nuspėjamas kintamasis). Šiame tyrime keliamą prielaidą, kad paauglių asocialų elgesį prognozuoja ne pavieniai anksčiau paminėti veiksniai, bet šių veiksmų sąveika per mediacinius ryšius. Taigi bus aiškinamasi, kokią reikšmę tėvų savidiferenciacijos lygis daro paauglių asocialiam elgesiui per mediacinius ryšius dalyvaujant nurodytiems tarpininkams.

Tyrimo tikslas. Įvertinti tėvų savidiferenciacijos, konfliktų sprendimo strategijų ir auklėjimo stiliaus reikšmę paauglių asocialaus elgesio raiškai.

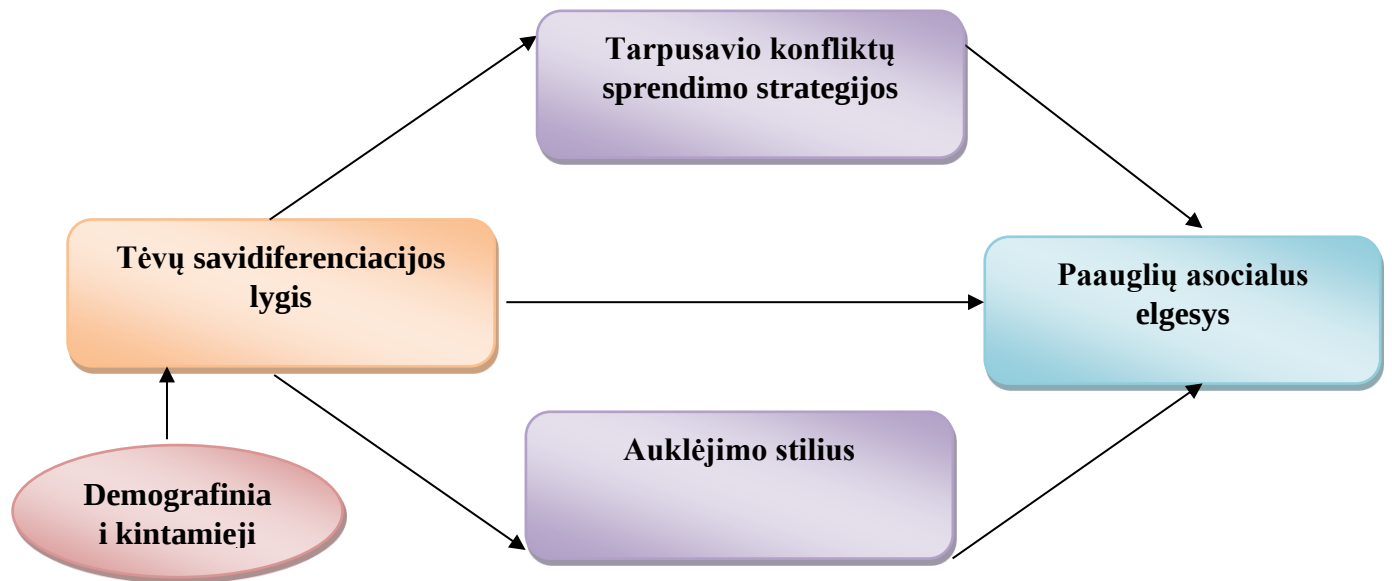
Tyrimo objektas. Tėvų savidiferenciacijos, konfliktų sprendimo strategijų ir auklėjimo stiliaus reikšmė paauglių asocialaus elgesio raiškai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti, ar tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis siejasi su paauglių asocialiu elgesiu.
2. Išsiaiškinti ar tarp teistų ir neteistų paauglių tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis, pasirenkamų konfliktų sprendimo strategijų ir auklėjimo stilių pasirinkimas skiriasi.
3. Nustatyti, ar tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygio ryšį su paauglio asocialiu elgesiu prognozuoja tėvų tarpusavio konfliktų pasirenkamos strategijos.
4. Nustatyti, ar tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygio ryšį su paauglio asocialiu elgesiu veikia šeimoje dominuojantis auklėjimo stilius.
5. Nustatyti demografinių kintamųjų ryšį su tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygiu.

Tyrimo hipotezės:

1. Tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis siejasi su paauglių asocialaus elgesio didėjimu.
2. Teistų ir neteistų paauglių tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis, pasirenkamų konfliktų sprendimo strategijos ir pasirenkamas auklėjimo stilius skiriasi.
3. Tėvų/globėjų aukštesnis savidiferenciacijos lygis nuspėja konstruktyvaus bendravimo konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimą, kas prognozuoja mažesnes paauglių asocialaus elgesio apraiškas.
4. Tėvų/globėjų aukštesnis savidiferenciacijos lygis nuspėja autoritetinio auklėjimo stiliaus pasirinkimą, kas prognozuoja mažesnes paauglių asocialaus elgesio apraiškas.
5. Demografiniai kintamieji veikia savidiferenciacijos lygį.

1 pav. Tyrimo schema: *Mediacijos modelis*.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

1. PAAUGLIŲ ASOCIALAUS ELGESIO YPATUMŲ IR ŠEIMOS SAVIDIFERENCIACIJOS TEORINĖ ANALIZĖ

1.1 Paauglių, pasižyminčių asocialiu elgesiu, ypatumai

Paauglystė – tai periodas, kai žmogus pereina iš vaikystės laikotarpio į suaugusiojo asmens pasaulį. Šis laikotarpis itin sudėtingas, nes tada jaunas žmogus išgyvena begalę jausmų. Neretai tokio amžiaus jaunuoliams sunku suvokti, koks elgesys tinkamas, o koks laikomas asocialiu ir visuomenėje nepriimtiniu. Didelę įtaką jauno žmogaus gyvenime daro artimiausia šeimos aplinka. Būtent šeimoje paaugliai įgyja tam tikrų vertybių ir jomis vadovaujasi kurdami savo ateitį. Jei vėlyvoje paauglystėje vis dar pasireiškia tam tikri elgesio nukrypimai nuo normos, galima teigti, jog jaunuolio auklėjimas turi spragų, kurios pasireiškė dar vaikystės periodu. Asocialus elgesys dažniausiai apibūdinamas kaip neigiamas elgesys, kenkiantis ne tik pačiam paaugliui, bet ir jį supančiai aplinkai.

1.1.1. Paauglystės tarpsnio apibrėžtis

Paauglystė apima gyvenimo tarpsnį nuo vaikystės iki pilnametystės. Tai unikalus žmogaus vystymosi etapas ir svarbus gyvenimo pagrindo kūrimosi metas. Paaugliai patiria greitą fizinį, pažintinį ir psichosocialinį augimą, dėl to jie patiria emocinių, psichologinių, socialinių ir psichinių pokyčių. Tai perėjimo iš vaiko į suaugusįjį fazė. Paauglystė skirstoma į tris etapus (Page, Coutellier, 2018):

- ankstyvoji (amžius nuo 11 iki 13 metų);
- vidurinioji (amžius nuo 14 iki 17 metų);
- vėlyvoji (amžius nuo 17 iki 19 metų).

18–25 metų amžius literatūroje kartais įvardijamas kaip besiformuojančios pilnametystės etapas, prieštaringas ir sąlyginis (Mak et al., 2021). Tambelli et al., (2021) teigimu, paauglystė yra itin žmogų pažeidžiantis amžiaus tarpsnis, nes būtent paauglystėje vyksta platus kognityvinis, elgesio ir neurobiologinis vystymasis, kuris lemia jauno žmogaus elgesį, pasirinkimus, reakciją į aplinkos dirgiklius.

Laird (2018) teigimu, paauglystė yra pereinamasis laikotarpis, kuriam būdingi esminiai fizinio brendimo, pažintinių gebėjimų ir socialinės sąveikos pokyčiai. Fizinis brendimas ryškiausiai skiria paauglystę nuo vaikystės. Remiantis Zaso et al., (2021) paauglystė yra psichologinio ir socialinio perėjimo nuo vaikystės į pilnametystę laikotarpis. Shaw et al., (2019) savo darbe paauglystę apibrėžė kaip dinamiškai besivystančią teorinę konstrukciją, pagrįstą fiziologiniais, psichosocialiniais, laiko ir kultūriniais objektyvais. Šis kritinis vystymosi laikotarpis suprantamas kaip metai nuo brendimo pradžios iki socialinės nepriklausomybės atsiradimo (Curtis, 2015). Paauglystė yra vystymosi fazė, kurios metu

individai pradeda įtvirtinti tapatumo jausmą, paženklintą savarankišku funkcionavimu, vedančiu į savarankišką gyvenimą, išlaikant saugius ryšius su šeima, bendraamžiais ir platesne bendruomene (Larsen, Luna, 2018).

Paauglystėje žmogaus socialiniai ryšiai ima plėstis, prasideda draugystės etapas su tos pačios ir priešingos lyties atstovais su skirtingomis socialinėmis ir etninėmis grupėmis. Galiausiai vėlyvoje paauglystėje išsiugdomas gebėjimas įsimylėti ir užmegzti romantiškus santykius. Ne visi paaugliai vienu metu pasiekia paauglystės etapą, taip pat ne visiems vienodu metu jis ir baigiasi. Tokia pat tendencija gali vyrauti ir vystymosi srityje, pavyzdžiui, 16 metų jaunuolis neretai panašus į jauną suaugusįjį, tačiau jis vis dar gali pasielgti vaikiškai ir neapgalvotai. Tik vėlyvoje paauglystėje, apie 18 metus, intelektualinis, emocinis ir socialinis vystymasis ima pasivyti fizinį (Mak et al., 2021).

Remiantis Tambelli et al. (2021), vėlyvosios paauglystės etape žmogus vystosi kiek kitaip:

- Etapas paprastai apima mažesnę fizinį vystymąsi ir didesnę pažinimo raidą;
- Dauguma jau būna suaugusiojo ūgio;
- Jauni žmonės įgyja galimybę racionaliai mąstyti apie idėjas, valdyti impulsus bei planuoti ateitį;
- Turi stipresnį tapatumo ir individualumo jausmą ir gali nustatyti savo vertybes;
- Patiria didesnę nepriklausomybę ir emocinį bei santykiuose su draugais stabilumą taip pat gali užmegzti santykius su tėvais, žiūrėdami į šiuos ne kaip į autoritetus, o kaip į bendraamžius.

Vėlyvos paauglystės sulaukę žmonės gali labiau susikoncentruoti į ateitį ir priimti sprendimus remdamiesi savo viltimis ir idealais, o draugystė ir romantiški santykiai tampa stabilesni. Šiame periode jie tampa labiau emociškai ir fiziškai atskirti nuo savo šeimos, tačiau daugelis atkuria santykius su savo tėvais laikydami juos lygiaverčiais, į kuriuos gali kreiptis patarimo ir supratimo (Sicher et al., 2022).

Vėlyvoje paauglystėje gebėjimas priimti savarankiškus sprendimus yra gerai išvystytas. Tuo metu vyksta savo vidinių išgyvenimų tyrinėjimas. Labiau išvystytas didesnis gebėjimas reguliuoti savigarbą, atsižvelgti į kitų žmonių jausmus bei nuomonę. Vėlyvieji paaugliai įgyja tvirtesnę tapatybės jausmą, labiau nerimauja dėl kitų bendraamžių, nes santykiai šiame etape išlieka labai svarbūs. Kai bando rasti abipusiškai tenkinančius santykius, užmezga draugystę. Socialinės ir kultūrinės tradicijos įgauna svarbą. Tie, kuriems šiame etape nesiseka, jaučiasi izoliuoti ir atsiriboja nuo kitų (Shaw et al., 2020).

Allemand et al., (2022) teigimu, vėlyvoji paauglystė yra paskutinė paauglio stadija, kai žmogus vis dar yra vaikystėje, tačiau geba priimti sprendimus ir kovoti už savo tapatybę. Jei viskas ankstyvojoje ir vidurinėje paauglystėje klostėsi pakankamai gerai, be problemų, paauglys puikiai tvarkosi su vėlyvosios paauglystės užduotimis ir pareigomis. Tačiau jei anksčiau paauglys buvo susidūręs su problemomis, vėlyvosios paauglystės periodu žmogus taip pat susiduria su sunkumais, kurie paveikia

savarankiškumą ir atsakomybės jausmą. Neretai atsiranda depresijos užuomazgų, jaunuolis jaučiasi atstumtas ir nepriimamas į bendraamžių draugiją.

Laird (2018) teigimu, daugelio asocialaus ir rizikingo elgesio atvejų skaičius didėja būtent paauglystėje ir piką pasiekia vėlyvojoje paauglystėje. Mastrotheodoros et al., (2019) pažymėjo, kad paauglystė dažnai pasireiškia kartu su brendimu, o visi jaunuolio organizme vykstantys brendimo procesai lemia rizikingą elgesį, taip pat padidėjusį emocinį reaktyvumą. Tai dažniausiai sutampa su pokyčiais socialinėje ugdymosi aplinkoje, čia mažiau laiko praleidžiama su tėvais ir daugiau su bendraamžiais. Šie elgesio pokyčiai atsiranda dėl vystymosi pokyčių, kuriuos lemia išorinė aplinka ir vidiniai veiksniai, sustiprinantys tam tikrą elgesį. Nuo paties paauglio vertybių priklauso, koks elgesys pasireikš teigiamas ar neigiamas. Pasak Zhu et al., (2022), vėlyvoji paauglystė yra sumažėjusio neramumo ir didėjančios integracijos laikas. Paauglys tampa atskira nuo savo šeimos esybe ir gali geriau suprasti šeimos, kurioje užaugo, vertybių svarbą. Kai kurie paaugliai šioje stadijoje patys sukuria šeimą. Neretai kai kurie paaugliai nesiryžta priimti vėlyvosios pilnametystės pareigų ir lieka priklausomi nuo šeimos ar bendraamžių. Tokie paaugliai nevengia žalingų įpročių, baigę mokyklą nekuria ateities, ieško lengvo darbo.

Apibendrinant galima teigti, jog paauglystė – tai laikotarpis, kai žmogus pereina iš vaikystės periodo į suaugusiųjų pasaulį. Paauglystė literatūroje skirstoma į tris periodus: ankstyvąją, viduriniąją ir vėlyvąją. Pastaroji apima paauglio amžių nuo 16 metų iki pilnametystės. Kaip formavimosi laikotarpis, vėlyvoji paauglystė yra svarbi dėl kritinių emocinių ir elgesio sunkumų modelių pokyčių. Vienu ar kitu vystymosi metu paaugliai kenčia nuo psichosocialinių problemų. Vieni paaugliai tokias problemas gali patirti artimojoje aplinkoje (šeimoje, namuose), kiti išorinėje aplinkoje (mokykloje, draugų būryje). Patiriami sunkumai gali įtakoti paauglio elgesį.

1.1.2. Paauglių asocialaus elgesio apibrėžtis

Apibrėžiant paauglių asocialų elgesį Fonagy et al., (2019), paaiškina kad, asocialus elgesys paauglystės periode tai trikdantys veiksmai, kuriems būdingas slaptas ir atviras priešiškus bei tyčinė agresija kitų atžvilgiu. Tai gali būti nepaklusnumas, agresyvūs pykčio priepuoliai, melas, vagystės ir smurtas (Bacon et al., 2018). Žmonės, kuriems pasireiškia asocialaus elgesio apraiškos, linkę priešinti kitus, manipuliuoti, elgtis su kitais šiurkščiai arba abejingai. Jie gali elgtis žiauriai ar impulsyviai, dažnai turi problemų dėl narkotikų ir alkoholio vartojimo (Pauli, Lockwood, 2022). Asocialus elgesys gali vyrauti nuo socialiai nepriimtino iki įstatymus pažeidžiančio elgesio. Toks elgesys yra nevienalytis.

Atsižvelgiant į raidos pokyčius, vykstančius maždaug paauglystėje, asocialus elgesys retėja, kai jauni žmonės pereina į vėlyvą paauglystę ir pilnametystę. Tačiau kai kurie jų turi rimtų ir nuolatinių elgesio sunkumų, susijusių su dideliu funkcinio sutrikimų lygiu (Acquaviva et al., 2018).

Literatūroje analizuojant asocialaus paauglių elgesio aspektus, autoriai aiškina elgesio modelių suvokimo reikšmę, t. y. kaip paaugliai galvoja apie save ir kitus, kai patiria stiprias emocijas. Tuomet sutelkiamas dėmesys į asmeninių įsitikinimų, susijusių su morale ir etišku elgesiu supratimą, taip pat į savikontrolės ir empatijos trūkumo įtaką elgesiui. Dažnai asocialų elgesį lydi tokie išgyvenimai kaip tėvų skyrybos, artimųjų mirtis, netinkama socialinė aplinka ar nukrypimas nuo kultūros normų (Gangadharan, Grossman, 2021). Brookes et al., (2017) paaiškina kaip pasireiškia asocialus elgesys paauglystėje, autorių teigimu tai apima platų elgesio spektrą: muštynių inicijavimą, patyčias, melavimą siekiant asmeninės naudos, neapgalvotą elgesį su kitais siekiant atkreipti į save dėmesį ir netgi neteisėtus veiksmus, kurie tiesiogiai nepažeidžia kitų teisių. Jie asocialų paauglių elgesį suskirsto į destruktivų elgesį, kai tiesiogiai kenkiama kitam asmeniui (vagystė, melas, sukčiavimas, turto niokojimas) ir nedestruktyvų elgesį, kai slapta bandoma pakenkti kitam ar sau pačiam (pamokų praleidimas, draudžiamų medžiagų vartojimas, keikimasis). Farrington et al., (2022) pabrėžia kad, asocialus elgesys atsiranda, kai paaugliui trūksta gebėjimo suprasti kito žmogaus jausmus ar sunkumus. Dėl to paaugliai, kurie demonstruoja asocialų elgesį, dažnai turi prastus santykius su bendraamžiais ir akademinis rezultatus, ištraukia į nusikalstamą veiką bei turi didesnę psichikos sveikatos problemų riziką ateityje. Moffitt (2018) išskyrė lyties aspektą, analizuodama paauglystės periode vyraujančią asocialų elgesį padarė išvadą, jog dažniau asocialiu elgesiu paauglystės laikotarpyje pasižymi vyriškos lyties atstovai. Jos manymu asocialus elgesys berniukų tarpe įprastas reiškinys, jis gali pasireikšti vienu ar kitu momentu, nors dauguma vyriškosios lyties atstovų nustoja elgtis asocialiai pasibaigus vėlyvajai paauglystei ir pereinant į suaugusiojo pasaulį, maždaug 20 - ais gyvenimo metais. Piotrowska et al., (2019) šį periodą pavadino riboto laiko asocialiu elgesiu. Šių autorių teigimu, tik maža dalis žmonių asocialų elgesį demonstruoja visą gyvenimą, jis dažniausiai išnyksta keičiantis gyvenimo būdui ar sukuriant šeimą. Pasitaiko atvejų, kai polinkis į asocialų elgesį pastebimas nuo ankstyvos vaikystės ir nenutrūksta sulaukus pilnametystės, tokiems žmonėms paprastai diagnozuojamas asocialus asmenybės sutrikimas, o tai reiškia, kad suaugus jiems būdingas nuolatinis asocialus elgesys. Nors dauguma žmonių paauglystėje vieną ar kitą kartą elgiasi asocialiai, daug mažiau žmonių demonstruoja nuolatinį asocialų elgesį, kuris prasideda ankstyvame amžiuje ir tęsiasi suaugus. Remiantis Fonagy et al., (2018), asocialus elgesys dažniausiai yra nustatomas vaikams nuo trejų iki ketverių metų, tačiau jei neigiamas elgesys yra nekontroliuojamas, netinkamo elgesio raiška gali išlikti iki pat paauglystės ir laikui bėgant stiprėti, kol tampa elgesio sutrikimu.

Apibendrinant galima teigti, jog asocialus paauglių elgesys išreiškiamas nesugebėjimu gerbti kitų teises ir jausmus, o tai nulemia visuomenėje įprastą socialinių normų pažeidimą. Paauglystės laikotarpis yra itin sudėtingas ir didinantis asocialaus elgesio riziką. Tačiau vėlyvoje paauglystėje pereinant į suaugusiojo amžių šis elgesys gali išnykti, tačiau jeigu jam pasireiškus ankstyvame amžiuje yra nekontroliuojamas, šis neigiamas elgesys gali sustiprėti ir daryti didelę žalą ne tik bendruomenei bet ir pačiam sau ateityje.

1.2. Šeimos veiksniai, įtakoiantys paauglių asocialų elgesį

1.2.1. Šeimos apibrėžtis

Lietuvos Respublikos konstitucijos (1992) 38 straipsnyje yra pažymėta, jog „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Šeimos apibrėžimų mokslinėje literatūroje yra sutinkama pakankamai daug, tačiau iš esmės šeima yra socialinė grupė, kurią jungia tam tikri ryšiai. Literatūroje yra teigiama, jog giminystės ryšiai yra pagrindinis šeimos elementas, tačiau dalis autorių pamini, jog šeimos gali būti kuriamos santuokos, įvaikinimo, partnerystės ar netgi draugystės pagrindu. Remiantis Thomas et al., (2017) šeima yra pirmoji žmogaus socialinė bendruomenė, kurioje asmuo suvokia kultūrinės vertybės, mokosi reaguoti į aplinką, ugdo emocijas, įsisavina pirmuosius socialinius vaidmenis taip įgydamas socialinio elgesio patirtį. Kiek kitaip šeimos apibrėžimą įvardijo McCarthy et al., (2021), teigdami jog šeima yra sudaryta iš dviejų ar daugiau asmenų, iš kurių vienas turi būti vyresnis nei 15 metų ir kurie būtų susiję giminystės ryšiais, santuoka, įvaikinimu ar globa, gyvenantys tame pačiame namų ūkyje. Autoriai įvairiai apibrėžia ir interpretuoja šeimos sąvoką, tačiau pagrindas išlieka tas pats - šeimoje turi būti kuriami šilti ir pagarba grįsti santykiai.

Daugelis autorių teigia, kad žmogaus patirtis, kurią jis įgauna šeimoje, jam daro įtaką ne tik vaikystėje, bet ir visą jo gyvenimą. Bendravimas ir bendradarbiavimas pagrindinė šeimos narių tarpusavio sąveikos funkcija, kuri padeda įsisavinti ir perimti šeimos tradicijas, papročius ir elgesio normas. Surana (2020) teigimu, kuo šeimoje daugiau narių, tuo bendradarbiavimo ir komunikavimo procesas yra sudėtingesnis. Tėvai susiduria su dėmesio paskirstymo vaikams problema, ypač tie, kurie vaikų susilaukia ankstyvame amžiuje. Didesnis šeimos asmenų skaičius taip pat gali įtakoti gausesnę konfliktinių situacijų kiekį, kadangi visų šeimos narių poreikiai bei nuomonės gali skirtis, o netinkamas komunikavimo bei bendravimo pasirinkimas paaštrina konfliktines situacijas.

Socializacija yra svarbiausia funkcija, kadangi ji moko elgesio taisyklių ir lūkesčių tiek šeimoje, tiek ir už jos ribų esančioje visuomenėje. Šiuo atžvilgiu šeima yra miniatiūrinė socialinė sistema, kurioje vaikai perima tėvų ar globėjų diegiamas vertybes taip pat ir elgesio normas (Page, 2018).

Dažniausiai vaikų *santykių su šeima pasitaikančios problemos, kurios įtakoja neigiamą elgesį* yra (Cook, 2017):

- Šeimoje vykstančios tėvų skyrybos, kurių metu sutrinkdama vidinė šeimos sąveika, o vaikas yra atstumiamas, tampa vieno iš tėvų manipuliavimo įrankiu;
- Šeimos materialinių išteklių trūkumas, kai vaikai auginami nuolat ribojant jų poreikius, nes tėvai nori pasiekti tam tikrų apčiuopiamų tikslų (pirkti automobilį, baldus, butą ar kt.);
- Šeimos, kuriose tėvai įskiepija vaikui įvairias baimes, susijusias ne tik su socialine aplinka (žmonių melas, netinkamas kitų asmenų elgesys), bet ir su reiškiniais (skurdo baime, nelaimingų nutikimų baime);
- Vieno iš tėvų netekimas (mirtis), kai vaikas yra iš dalies apleidžiamas ir jam skiriama mažiau dėmesio, vaiko ignoravimas pokalbio metu arba perdėtas dėmesys jam, norint kompensuoti vieno iš tėvų netektį.
- Šeimos, kuriose asmeninės tėvų problemos yra nukreipiamos į santykius su vaikais (kokybiško laiko vaikui stoka, tėvų užimtumas, ligos, depresijos, priklausomybės).

Mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių su šeima susijusių rizikos rodiklių, remiantis Mydlikova (2017), svarbiausi socialinės rizikos rodikliai yra ekonominės problemos šeimoje, tėvų piktnaudžiavimas narkotikais, alkoholiu, vaikų nepriežiūra, smurtas, vaiko raidos sutrikimai, kiti veiksniai, prisidedantys prie šeimos negebėjimo susidoroti su šeimą ištikusiomis situacijomis.

Apibendrinant galima teigti, jog šeima yra artimiausia socialinė grupė, kuriai priklauso asmenys susiję draugystės, giminystės arba kraujo ryšiu. Vyriausieji šeimos nariai dažniausiai prisiima atsakomybę rūpintis šeimos gerove užtikrinant saugumą vaikams. Jie rūpinasi jų išsilavinimu, šeimos kultūrinių ir moralinių vertybių diegimu, todėl šeimos įtaka gali tapti vienas iš rizikos veiksnių lemiančių vaikų, paauglių asocialų elgesį.

1.2.2. Tėvų saviidentifikacijos reikšmė paauglių asocialiam elgesiui

Pagal šeimos sistemų teoriją saviidentifikavimas yra svarbus psichologinis konstruktas, suteikiantis pagrindą suprasti, kodėl ir koku pagrindu tėvų ir vaikų santykių kokybė vaidina svarbų vaidmenį šeimos nariams patiriant stresą ir nerimą (Miller, 2022). Musetti ir kt. (2021) teigimu,

savidiferenciacija yra psichologinė būseną, kai žmogus gali išlaikyti savo jausmą, tapatybę, mintis ir emocijas esant emociškai ar fiziškai artimam su kitais santykiuose. Savidiferenciacija itin svarbus procesas siekiant kokybiško gyvenimo. Jos trūkumas jaučiamas kai kas nors maištauja prieš artimųjų pažiūras ir vertybes bei akcentuojasi į priešingybę, kai žmogus užgniaužia jausmus ir mintis, bijodamas įskaudinti kitus arba būti jų atstumtas ar sugėdintas. Pagal Bardagi et al., (2021), savidiferencijavimas yra žmogaus sugebėjimas atskirti jausmus ir mintis. Žmonės neretai negali atskirti savo jausmų ir minčių, o kai juos užplūsta jausmai, pasidaro sunku logiškai apmąstyti situacijas ir pagrįsti savo veiksmus, kurie yra vedini užplūdusių jausmų. Užplūdus jausmams sunku atskirti savo jausmus nuo minčių, žiūrima į šeimą, bandant apibrėžti, ką šeimos nariai galvoja apie problemas, kaip jie jaučiasi ir interpretuoja savo jausmus. Calatrawa et al., (2022), analizuodami Bowen (1978), apibrėžė savidiferenciaciją kaip laipsnį, kuriuo žmogus sugeba subalansuoti:

- emocinį ir intelektualinį funkcionavimą;
- intymumą ir savarankiškumą santykiuose.

Panašiai savidiferenciaciją apibūdino Kim, Lee (2022), teigdami, jog savidiferenciacija apibrėžiama kaip gebėjimas atskirti mintis ir jausmus emocinių santykių sistemoje. Tai procesas, kurio metu neprarandamas ryšys su savimi ir palaikomi santykiai su kitais, įskaitant šeimos narius, kurių nuomonė ir veiksmai gali skirtis. Intrapsichiniame lygmenyje savidiferenciacija reiškia gebėjimą atskirti kuo vadovautis savo intelektu, ar emocijomis (Calatrawa et al., 2022). Pasak Kim, Lee (2022), savidiferenciacija yra savo patirties suvokimas, savo vertybių paisymas ir bendradarbiavimas su kitais, siekiant patenkinti visų artimoje aplinkoje vyraujančių subjektų poreikius. Kai žmogus geba įvertinti savo mintis ir jausmus, geba nustatyti ir savo poreikius bet kurioje situacijoje, ir prireikus, išreikšti tai, ką jaučia.

Aukštesnis savidiferenciacijos lygis, kai to reikalauja aplinkybės, leidžia patirti stiprų poveikį arba pereiti prie ramaus, logiško samprotavimo. Lankstūs, prisitaikantys ir geriau gebantys susidoroti su stresu, labiau diferencijuoti asmenys vienodai gerai veikia tiek emociniu, tiek racionalių lygmeniu, išlaikydami tam tikrą savarankiškumą santykiuose. Jie paprastai demonstruoja geresnį psichologinį prisitaikymą prie juos supančios aplinkos. Jei žmonės yra menkai diferencijuoti, paprastai būna labiau emociškesni, impulsyvūs, jiems sunkiau išlikti ramiems, jautriau arba labiliai reaguoja į kitų emocionalumą bei jausmus. Kai susijungia jų intelektas ir emocijos, priimti sprendimai remiasi tuo, kas jų nuomone yra teisinga, t.y. tokie asmenys tarsi įstrigę savo emociniame pasaulyje. Mažiau diferencijuoti žmonės patiria didesnę nerimą, jiems dažniau pasireiškia depresija (Aloia, Strutzenberg, 2018). Miller (2022) savo darbe išskyrė tam tikrus įgūdžius susijusius su aukštesniu savidiferenciacijos

lygiu, tokius kaip gebėjimą identifikuoti savo ketinimus, jausmus bei poreikius, bendrauti be priekaištų, kritikos ar reikalavimų, reikštis autentiškai atsižvelgiant į kitų poreikius, nuolatos įsitraukti į veiklą, kuri skatina tobulėti, save suvokti ir jausti empatiją sau, turėti puikią savireguliaciją ir pan. Šeimos, kuriose tėvų savidiferenciacijos lygis yra pakankamai žemas, gali būti labiau pažeidžiamos, vaikams yra ugdomas žemesnis pasitikėjimo savimi lygmuo, neretai tėvai neigia vaikų klaidas, nenori jų pripažinti. Pagal Musetti ir kt. (2021) tinkamai diferencijuoti šeimos nariai, net ir esant tam tikroms problemoms šeimoje, dažniausiai atspindi teigiamas savybes, tokias kaip tvirti įsitikinimai, jie nevengia konfliktų, situacijose siekia vienas kito supratimo, o ne prisitaikymo, jie geba įtvirtinti save ir esant stresinėms situacijoms nusiraminti. Visa tai įtakoja teigiamą vaikų nusiteikimą.

Calatrava at al., (2022) teigimu, kai žmogus sąmoningai pradeda dirbti savidiferenciacijos lygmenyje, gana greitai pradeda jausti pasitikėjimą savimi, tapatumo jausmą, pasididžiavimą tuo, kaip elgiasi sudėtingose situacijose, užsispyrimą ir daug daugiau teigiamų asmeninio augimo elementų. Savidiferenciacija paauglių atžvilgiu apima procesą, kai paaugliai išsilaisvina iš savo šeimos poreikių, siekdami apibrėžti save. Tai apima paauglių poreikį turėti savitas vertybes bei nuomonę nei kiti šeimos nariai, bet ir sugebėti palaikyti emocišką ryšį su savo šeima. Pasak Simon et al., (2019), optimalus šeimos vystymasis įvyksta tada, kai šeimos nariai yra tinkamai diferencijuoti, jaučia mažai nerimo dėl nesutarimų šeimoje, palaiko naudingą bei sveiką emocinį kontaktą vieni su kitais.

Šeimose problemos dažniausiai kyla dėl emocinio stabilumo trūkumo arba dėl padidėjusio nerimo. Paprastai mažiausiai diferencijuotas šeimos narys yra tas, kuris mažiausiai sugeba atsispirti traukai susiliesti su kitu nariu arba turi mažiausiai galimybių atskirti savo mintis ir jausmus. Toks šeimos narys tarsi sugeria visos šeimos nerimą, rūpesčius ir yra labiausiai nualinamas šių jausmų. Šeimos susiduria su dviejų rūšių problemomis (Dova at al., 2018):

- vertikalios problemos yra perduodamos iš tėvų vaikams. Tokiose šeimose suaugusieji, turėję šaltus ir tolimus santykius su tėvais, nemoka palaikyti šiltų ir artimų santykių su vaikais, todėl savo problemas perduoda vaikams;
- horizontalias problemas sukelia aplinkos veiksniai arba pereinamieji periodai šeimos raidoje. Tai gali atsirasti dėl ligų, namų praradimo, tėvų skyrybų ar šeimos nario mirties. Tačiau horizontalus stresas taip pat gali atsirasti dėl socialinių emocinių procesų, pvz., kai šeima persikelia iš vienos gyvenamosios vietos į kitą. Blogiausias atvejis šeimai, kai vertikalios ir horizontalios problemos iškyla vienu metu.

Nedaugelis tyrimų nurodo savidiferenciacijos reikšmę konfliktų atsiradimui, juose aiškinama, kad žema savidiferenciacija pasižymintys tėvai labiau linkę konfliktuoti, kaltinti vienas kitą, naudoti

daugiau priešišku, agresyvių būdų sprendami konfliktus, o aukštos savidiferenciacijos lygį turinčių asmenų poros labiau linkusios spręsti konfliktus tiesiogiai bendraudamos ir neįtraukdamos į juos savo vaikų. Tad galima kelti prielaidą, kad tėvų aukštesnis savidiferenciacijos lygis siejasi su efektyvesnėmis tarpusavio konfliktų sprendimo strategijomis tokiomis kaip bendradarbiavimas (Kriščiūnaitė, Pakrošnis, 2013).

Apibendrinant panašu jog visi autoriai apibrėžia savidiferenciaciją kaip gebėjimą atskirti mintis nuo jausmų, išlaikyti autentiškumą artimuose santykiuose, gebėjimą efektyviai susidoroti su nerimu ir išlaikyti savo tvirtus įsitikinimus, kas yra itin svarbu ugdant paauglius. Aukšto savidiferenciacijos lygio asmenų šeimoje paaugliai turi balsą, gali išreikšti savo nuomonę ir jie bus suprasti, o iškylusios problemos bus sprendžiamos atsižvelgiant į visų poreikius, kas paaugliams suteikia pasitikėjimo ir saugumo jausmą. Tėvų savidiferenciacijos stoka gali įtakoti neigiamą paauglių elgesį. Nes nesant tinkamo tėvų diferencijavimo lygio, tėvai gali būti atsiriboję arba per daug įsitraukę į santykį, o paaugliai gali jausti atstūmimo ar per stipraus susilieimo jausmą su tėvais, kas sukelia nerimą ir įtampą skatinančius ieškoti šilumos tarp bendraamžių, kurių įtaka elgesiui gali būti neigiama. Emociškai nestabilūs santykiai tarp tėvų ir vaikų formuoja vaikams žemą savivertę, kuri neretai tampa paauglių neigiamo elgesio priežastimi.

1.2.3. Tėvų tarpusavio konfliktų sprendimo strategijų reikšmė paauglių asocialiam elgesiui

Kaip jau žinoma šeima yra svarbus socializacijos veiksnys. Įvairių tyrimų rezultatuose akcentuojama, kad bendravimas šeimoje yra didžiausią įtaką turintis veiksnys, besiformuojant individo elgesiui. Nurodo, kad asmenys mokosi ir tobulėja šeimoje, o emocinę ir elgesio raidą įtakoja tai, kaip joje esantys asmenys sprendžia socialines, psichologines problemas. Tyrimų rezultatai rodo, jog lemiamą reikšmę turi konfliktų intensyvumas, dažnumas bei valdymas, t.y. konflikto stiliai, kurie vystomi šeimoje laikui bėgant, o vėliau perkeliama į santykius ir aplinką už šeimos ribų. Taigi galima daryti prielaidą, kad neadekvatus ir netinkamas konfliktų tvarkymas suformuoja disfunkcines šeimas ir patį asmenį. Bieliauskaitė ir kt. (2009) nurodo, kad yra ryšys tarp santuokos kokybės bei vaikų problemiško elgesio, taip pat tarp santuokinių konfliktų priežasčių ir sutuoktinių elgesio konfliktų metu. Fincham (2003), santuokinius konfliktus apibūdina kaip tam tikrą susidūrimą tarp vyro ir žmonos dėl nesuderinto vaidmenų pasiskirstymo šeimoje, pastovaus vieno arba abiejų sutuoktinių poreikių nepatenkinimo, vaikų auklėjimo trūkumo ar finansinių nesutarimų.

Pagal Li et al., (2011), tėvų tarpusavio konfliktai klasifikuojami į du stilius: atvirus - apimančius priešišką elgesį, agresyvumo afektus, įžeidimą ir priešiškumą, panieką, klyksmus, grėsmingą užgaulų elgesį bei paslėptus - apimančius priešiškumą ir emocijas, atspindinčias netiesiogines tėvų tarpusavio konflikto apraiškas, tokias kaip trianguliacijos su vaikais panaudojimą bei visiškai slaptą elgesį, apimančią meilės ir prisirišimo panaikinimą, neišsakytą įtampą. Nurodoma, kad slapti konfliktai tarp tėvų santykinai susiję su paauglių agresija, jie gali stebėti bei patirti agresyvias tėvų konfliktų strategijas, kurias tėvai naudoja tarpusavio santykiuose.

Tėvų konfliktų galimą įtaką paaugliams autoriai aiškina skirtingai: A. Azam, R. Hanif (2011) remiasi socialinio išmokymo teorija, pagal ją, tėvų atžalos mokosi elgesio stebėdami tėvų elgesį bendravime, nes šeima yra pirmas socialinis kontekstas vaiko gyvenime, kuriame jis vystosi mokydamasis socialinių įgūdžių. Taip išmoksta ir konfliktų valdymo būdų. Taigi, kai tėvai konfliktuoja, demonstruoja netinkamas socialines strategijas, vaikams išugdo prastą socialinę kompetenciją (Azam, Hanif, 2011). Konfliktiški suaugusiųjų santykiai atsiranda dar vaikystėje ar paauglystėje, jaunuoliai stebėdami įgyja elgsenos repertuarą ir kaip valdyti savo santykius šeimoje ateityje.

Linda et al., (2013) atkreipia dėmesį į kognityvinius procesus, jos teigimu šeimos konfliktai, išnaudojimas ir atstūmimas išugdo paaugliams didelį galimos grėsmės jautrumą. Vaikai iš tokių šeimų selektyviai pastebi negatyvius aplinkos aspektus ir neteisingai interpretuoja situaciją kaip grėsmingą. Paaugliai savo ruožtu, dėl neteisingos socialinės interpretacijos, nesugeba užmegzti pozityvių tarpasmeninių santykių su bendraamžiais. Vėliau neigiamą šeimos aplinkos vertinimą generalizuoja ir perkelia vis į kitą savo aplinkos erdvę.

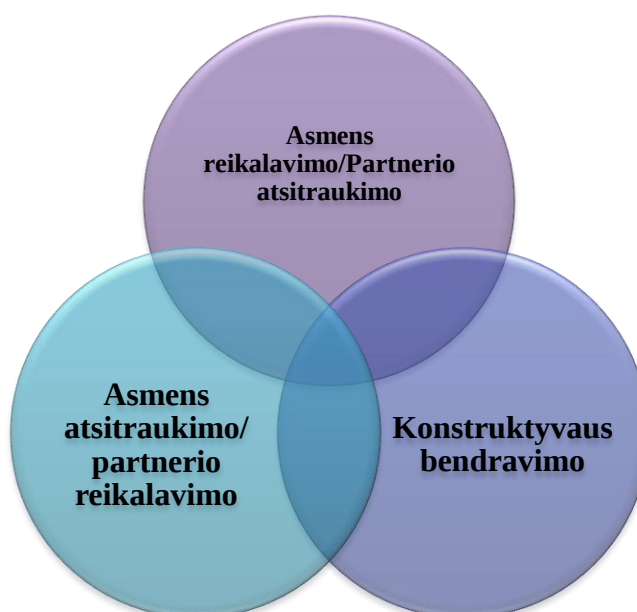
Prievartos teorija numato, kad neveiksmingi tėvų valdymo stiliai ir prievartinė tėvų – vaikų sąveika, sukelia prievartines, nekvalifikuotas reakcijas į bendraamžius, o vėliau ir į partnerius. Retrospektyviniai tyrimai akcentuoja, kad agresija tarp tėvų ir tėvų agresija vaikui yra pagrindiniai ateities pasimatymų agresijos pirmtakai (Andrews, 2000).

Fosco, Grych, (2010) nurodo, jeigu paaugliai tėvų konfliktus įvardina kaip dažnus ir intensyvius, ir juos suvokia kaip grėsmingus, tie paaugliai pasižymi depresiškumu, beviltiškumu, jautrumu stresui, prastesniais santykiais su bendraamžiais, kaltina save dėl kylančių tėvų nesutarimų, o tėvus suvokia kaip negebačius išspręsti konfliktų. Andrews, (2000) papildė, kad depresija siejasi su nelaimingais ir konfliktiniais santykiais tarp pasimatymų ir susituokusių porų, o asocialus ar depresyvus asmuo gali pasirinkti asocialų partnerį, kuris savo ruožtu skatins tokio elgesio tęstinumą ateityje. Tėvai, sėkmingai sprendžiantys konfliktus, gali perduoti savo vaikams efektyvius įgūdžius ir modelį, kurie reikalingi sprendžiant problemą, kas palengvina vaikų santykius su kitais (Azam, Hanif, 2011). Jeigu tėvai negeba

išspręsti konfliktų, tai siejasi su vaikų nesaugumu ir vidiniais sunkumais (Davies, Martin, Cicchetti, 2011).

Almeida et al., (1999) pastebi, kad tėvai, kurie vienas kitam yra labiau verbaliai ir fiziškai agresyvūs, linkę panašiai elgtis ir su savo vaikais. Tėvų tarpusavio konfliktas sužadina tam tikrą nusivylimo arba kontrolės stokos jausmą, kurį tėvai išreiškia per daug kontroliuodami arba įkyriai taikydami savo vaikui strategijas, panašias į atpirkimo ožių mechanizmą. Tai įrodo, kad vaikų asmenybės raidą bei psichikos sveikatą labiau veikia ne konfliktų šeimoje dažnumas ar kiekis, bet tai, kaip jie sprendžiami. Tačiau tyrėjai tiria ne tik santykių charakterį, dėl ko kyla konfliktas, bet ir kaip konfliktas tvarkomas. Mokslinėje literatūroje yra išskirtos tėvų konfliktų sprendimo strategijos.

Crenshav ir kt., (2016) išskiria tokias strategijas kaip: **Konstruktivus bendravimas** (apima daugybę teigiamų elgsenų, kurios skatina bendradarbiavimą, problemų sprendimą ugdant pasitikėjimą bei supratimą. Pvz. tai apima pasiūlymų teikimą (neprieštarauja, nereikalauja), leidžiasi į kompromisus, žiūri į perspektyvą ir išreiškia jausmus). Šis stilius stipriai ir teigiamai susijęs su pasitenkinimu santuoka. **Reikalavimo/atsitraukimo** elgesys ir **abipusis vengimas** tai elgesio modeliai, kurie palaiko ir sustiprina konfliktą ir yra susiję su neigiamu poveikiu sąveikos metu ir po jos tarp partnerių. **Abipusis vengimas** apibūdina a procesą, kurio metu abu partneriai visiškai vengia konflikto (tylėdami, keičiant temą arba nutolstant vienas nuo kito), abu partneriai siekia atsitraukti. **Reikalavimo/atsitraukimo** elgesys yra diadiškas modelis, kai vienas partneris niurzgia, kritikuoja, skundžiasi ar kitaip bando inicijuoti pokyčius, o kitas partneris vengia, nutraukia arba pasitraukia iš sąveikos (žr.2 paveikslas).

2 pav. Bendravimo strategijų poroje paveikslas. Pagal Crenshaw et al., (2017) vengimo elgsenos skalė buvo panaikinta ir sulieta su reikalavimo/atsitraukimo elgsenos skalėmis.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Pagal Gottman ir Levenson, (2000), didesnis reikalavimo/pasitraukimo elgesys yra susijęs su didesne tikimybe skyryboms, neištikimybe ir intymių partnerių smurtu. Taip pat tai siejasi su depresija ir alkoholizmu bei su sumažėjusia subjektyvia savijauta. Nustatyta, kad sprendamos konfliktus moterys labiau linkusios naudoti vengimo, o vyrai – reikalavimo strategijas.

Apibendrinant galima teigti, jog ne tiek tėvų konfliktų dažnumas bet gebėjimas juos spręsti turi įtakos šeimos sėkmingam funkcionavimui ir paauglių asocialaus elgesio apraiškoms. Tėvai, kurie negeba konstruktyviai bendrauti tarpusavyje, didina paauglių nerimą, kaltę, depresiją, agresiją, kurie didina jų agresyvių elgesį. Taip pat paaugliai perima konfliktų sprendimo repertuarą stebėdami tėvus, kurį perkelia į bendravimą už šeimos ribų.

1.2.4. Tėvų auklėjimo stiliaus reikšmė paauglių asocialiam elgesiui

Tėvų auklėjimo stiliaus sąvoką pirmą kartą pristatė Baumrind, siekdama paaiškinti, kaip tėvai savitu auklėjimu bando kontroliuoti ir socializuoti savo vaikus. Rakhshani ir kt. (2022) auklėjimo stilių apibrėžė kaip tėvų požiūrio, elgesio ir emocinės aplinkos kūrimo vaikams visumą. Tėvų ir paauglių santykiai yra mokslinių tyrimų tema ir mokslininkai nustatė, kad auklėjimo stiliai (autoritetingas, autoritarinis) yra glaudžiai susiję su įvairiomis tėvų ir paauglių santykių savybėmis (sanglauda, konfliktais) (Bi et al., 2018). Tėvų auklėjimo stiliai reiškia, kaip tėvai auklėja savo vaikus. Tai gali reikšti tėvų lūkesčių lygį, reikalavimus vaikams, dėmesingumą taisyklėms, taip pat drausmės stilių, kurį tėvai naudoja siekdami įgyvendinti savo lūkesčius (Rask et al., 2018). Pasak Dalimonte-Merckling, Williams (2020) auklėjimo stilius susideda iš kelių elementų, kurie kartu sukuria emocinį klimatą, kuriame tėvai perduoda savo požiūrį ir praktiką apie vaikų auginimą. Tėvų stilius atspindi požiūrį į drausmę ir pareigas, taip pat formuoja lūkesčius vaikams. Tai perteikiama tėvų kūno kalba, balso tonu, emocijomis ir dėmesiu bei turiniu, ką tėvai sako savo vaikams ir bendrą elgesį su jais. Auklėjimo stiliai turi tiesioginės įtakos tėvų-vaikų santykiams.

Dauguma autorių analizuodami tėvų auklėjimo stilius remiasi kultūros vertybėmis. Beveik visi tėvystės aspektai yra susiję su kultūra, o kiekviena kultūra nustato unikalius socializacijos modelius ir tradicijas, kad pasiektų savo vaiko auklėjimo tikslus. Todėl svarbu žinoti, kad nėra optimalaus auklėjimo stiliaus visoms kultūroms (Rask et al., 2018). Dauguma autorių tėvų auklėjimo stilius apibrėžia labai

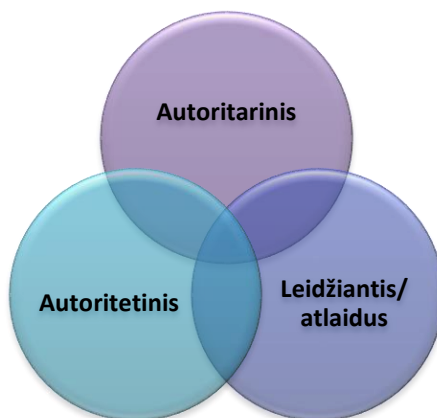
panašiai. Wright (2018) teigimu auklėjimo stilius tai standartinės strategijos, kurias tėvai naudoja auklėdami vaikus. Autoritetingi tėvai nustato taisykles ir ribas remdamiesi atvira diskusija ir samprotavimais, autoritariniai tėvai reikalauja paklusnumo. Nuolaidžiauojantys tėvai nenori vykdyti taisyklių ir retai nustato taisykles bei ribas.

Tėvų auklėjimo stilius gali turėti įtakos visai vaiko raidai, pradedant vaiko savivarbos suvokimu, baigiant fizinės gerovės ir santykio su aplinkiniais atžvilgiu. Sherill et al., (2017) savo darbe nurodė, jog vaikai, kurių autoritetingų tėvų auklėjimas paremtas šiltais ir tvirtais santykiais, pasižymėjo aukštesniu socialiniu kompetencijos ir brandos lygiu paauglystėje nei vaikai, kuriuos augino aplaidūs ar abejingi tėvai. Autoritetinga tėvystė, kuri yra nuoseklaus tėvų reagavimo ir reiklumo derinys, daugelio tyrimų buvo siejama su teigiamu emociniu prisitaikymu, aukštesniais mokyklos rezultatais ir branda. Priešingai, tėvai, kurių stilius nėra autoritetingas, gali susidurti su naujais sunkumais, kai jų vaikai pereina į paauglystę (Kopystynska et al., 2022).

Yra itin svarbu užtikrinti, kad tėvų auklėjimo stilius palaikytų sveiką augimą ir vystymąsi, nes tai, kaip tėvai bendrauja su vaiku ir kaip jį drausmina, turi įtakos visam likusiam vaiko gyvenimui (Dong et al., 2022). Kiekvienas auklėjimo stilius turi skirtingą požiūrį į vaikų auklėjimą, turi savų privalumų ir trūkumų bei gali būti identifikuojamas pagal skirtingas savybes. Vieno teisingo auklėjimo stiliaus nėra, neretai tėvai auklėja savo vaikus naudodamiesi ne konkrečiu auklėjimo stiliumi, o taip, kaip buvo auginami patys ir remiasi tokiais pačiomis vertybėmis, kurias jiems įdiegė jų tėvai. Purnama et al., (2022) teigimu bendras auklėjimo stilius, kurį rekomenduoja dauguma ekspertų, yra autoritarinis auklėjimo stilius, kai vaikai vykdo tėvų paliepimus ir laikosi šeimoje nustatytų taisyklių. Tačiau būtina paminėti, jog ne visais atvejais tėvams pavyksta išlaikyti tokį auklėjimo stilių, kadangi paauglystės periode prasideda maištavimo etapas, kuris prasilenkia su autoritarinio auklėjimo stiliumi. Tėvų auklėjimo stiliaus raiška gali ir toliau vyrauti vaiko elgesyje, tačiau jam augant, ypač pereinant į paauglystės laikotarpį, jį gali paveikti kiti veiksniai, kurie gali elgesį pakeisti. Tai konfliktai tarp tėvų ir vaikų, nurodoma, kad jų padaugėja ankstyvoje paauglystėje, aukštumos pasiekiamos paauglystės viduryje (14–16 m.), o mažėja vėlyvoje paauglystėje (17–18 m.) (Kopystynska et al., 2022). Daugelis paauglystę apibūrinančių pokyčių gali sukelti konfliktą tėvų ir paauglių santykiuose. Pasak Dost-Gozkan (2019) paaugliai laikui bėgant įgyja padidėjusį loginio samprotavimo gebėjimą, o tai skatina juos reikalauti priežasčių, kodėl jie turi klausyti to, ką jiems sako tėvai. Dėl šios priežasties kyla konfliktinės situacijos, kurias išprovokuoja nesutarimai su tėvais. Dėl besikeičiančių kritinio mąstymo įgūdžių paaugliai linkę mažiau prisitaikyti prie tėvų norų. Didėjantis paauglių pažinimo ir idealizmo jausmas gali paskatinti juos atkreipti dėmesį į tėvų nuomonės bei veiksmų neatitikimus. Paauglystės periodu tėvai

dažnai netenka autoriteto, o vaikai ima suprasti, kad ir jie gali turėti savo nuomonę ir nebūtinai tai, ką sako tėvai yra teisinga ir priimtina jiems. Cao, Tam (2021) įvardijo, jog tėvams neretai būna sunku nuspėti paauglio veiksmus, kadangi paauglystės periodu vyrauja ir didelė nuotaikų kaita. Paaugliai kurie laikėsi taisyklių, greitai pasikeičia, ima ignoruoti tėvus, visiškai jų nebeklauso, netgi pradeda maištauti ir viską daryti priešingai, nei iš jų tikimasi.

Mokslinėje literatūroje yra išskiriami trys auklėjimo stiliai (žr. 3 paveikslas).

3 pav. Pagrindiniai tėvų auklėjimo stiliai

Šaltinis: sudaryta darbo autorės.

Zhan et al., (2022) savo darbe autoritarinį tėvų auklėjimo stilių apibūdino kaip karinį stilių, kurio metu tėvai pabrėžia paklusnumą ir paprastai laikosi labai griežtų taisyklių. Autoritariniai tėvai paprastai labiau rūpinasi, kad vaikai darytų tai, ką jie sako ir mažiau dėmesio skiria vaikų nuomonės raiškai ar norams. Jie suaugusius laiko aukštesniais nei vaikai, vadinasi, jų nuomone, vaikai privalo klausyti vyresnių šeimos atstovų ir vykdyti tai, kas jiems yra sakoma. Pasak autorių autoritarinis tėvų auklėjimo stilius skatina vaikus maištauti prieš savo tėvus. Tokie tėvai nepaaiškina, kodėl jie nori, kad jų vaikai ką nors darytų, dažnai jų dėmesys labiau sutelkiamas į blogą elgesį, o ne į teigiamą elgesį, vaikai yra barami arba baudžiami už taisyklių nesilaikymą. Šie vaikai, dažniausiai neišmoksta mąstyti patys ir tampa nepasitikintys savo gebėjimu priimti konkrečius sprendimus tad yra priklausomi nuo kitų. Remiantis Dong et al., (2019) atlaidi tėvystė didžiąją dalį atsakomybės dėl elgesio bei pasirinkimų palieka savo vaikams. Tėvai nustato keletą taisyklių, jei tokių yra, o jų sukurtos taisyklės paprastai nėra nuosekliai vykdomos. Atlaidų tėvystės stilių propaguojantys tėvai nenori griežtų taisyklių, nenori rutinos šeimoje, tokie tėvai siekia, kad jų vaikai jaustųsi laisvi. Atlaidūs tėvai buityje nekuria taisyklių, dažniausiai pasiduoda vaikų užgaidoms, o vaikai įgauna per daug galios priimti sprendimus. Tokį auklėjimo stilių apibūdino kaip vaikų įgalinimo elgtis kaip jie nori stiliumi. Tačiau ribos yra būtinos kiekvienoje šeimoje, kadangi jos suteikia saugumo jausmą. Drausmės trūkumas ir per maži lūkesčiai gali atimti iš vaikų

galimybę suprasti, kodėl egzistuoja taisyklės (įskaitant pagarbą kitiems), todėl šeimose, kuriose vyrauja atlaisdus auklėjimo stilius, vaikai gali būti labiau reiklūs aplinkai, demonstruoti netinkamą elgesį, siekiant patenkinti savo asmeninius poreikius, neatsižvelgia į kitų nuomonę. Vaikai, o ypač paaugliai augdami tokioje aplinkoje pasak Garcia et al., (2018) neretai vykdo patyčias, atsikalbinėja, elgiasi įžeidžiai, ypač jei viskas vyksta ne taip, kaip jie norėtų.

Pats veiksmingiausias ir daugumos autorių palaikomas tėvų auklėjimo stilius yra autoritetingas. Lee et al., (2022) teigimu autoritetingi tėvai nustato savo vaikams elgesio ribas, tačiau tai daro siekdami savo vaikų gerovės. Tokie tėvai įvesdami ribas, suteikia savo vaikams sąmoningumo apie tai, kas yra galima, kas yra draudžiama ir kas gali būti naudinga vienam, tačiau žalinga kitam asmeniui. Autoritetingi tėvai padeda vaikams išmokti būti atsakingais už save ir galvoti apie savo elgesio pasekmes. Tėvai tai daro pateikdami aiškius, pagrįstus lūkesčius savo vaikams ir paaiškindami, kodėl jie tikisi, kad jų vaikai elgsis būtent taip, kaip iš jų yra tikimasi. Tokie tėvai nuolatos stebi savo vaikų elgesį, jei pamato netinkamo elgesio užuomazgas, dialogo būdu bando aptarti situacijas ir jas koreguoti. Neretai yra teigiama, jog autoritetai yra itin svarbūs žmogaus gyvenime. Taip ir tėvų auklėjimo stilius, paremtas autoretetingumu yra itin naudingas, kadangi vaikai, žvelgdami į savo tėvus kaip į autoritetą, gali išsiugdyti ne tik teigiamus santykius su tėvais, tačiau ir su aplinka.

Lasota (2018) teigimu pozityvus ir nuoseklus auklėjimas, tėvų įsitraukimas į vaikų gyvenimą ir geri tėvų vaidmenų modeliai gali sumažinti asocialų paauglių elgesį. Tačiau visa tai priklauso ne tik nuo tėvų pastangų, tačiau didelės įtakos turi ir biologiniai bei socialinės aplinkos veiksniai.

Apibendrinant galima teigti, jog yra itin svarbu, kokį auklėjimo stilių šeimoje taiko tėvai. Mokslininkai vieningai teigia, jog geriausias ir daugiausiai naudos nešantis auklėjimo stilius yra autoritetingas, kai vaikai į savo tėvus žvelgia kaip į autoritetus. Tačiau šį auklėjimo stilių išlaikyti yra pakankamai sudėtinga, kadangi paauglystės laikotarpiu vaikai neretai maištauja, neklauso tėvų, todėl tėvų auklėjimo stilius neretai tampa autoritariniu, kai tėvai įdiegia savo taisykles, kurių vaikai turi klausytis ir paisyti. Auklėjimo stilius, kai tėvai nuolaidžiauja savo vaikams arba nenubrėžia taisyklių laikomas tokiu, kuris įtakoja asocialaus elgesio apraiškas, kadangi patys vaikai kuria sau taisykles ir jomis vadovaujasi visuomenėje.

Apibendrinimas

Atlikus teorinę analizę žinoma, kad tiek konfliktų poroje sprendimo strategijos, tiek auklėjimo stiliai lemia emocinę atmosferą šeimoje, lemiančią paauglio vystymosi raidą, psichinę sveikatą ar elgesį, o vis daugiau tyrimų patvirtina, kad svarbiausi veiksniai šiame kontekste yra tėvų psichologinės charakteristikos ir jų asmenybės savybės pasirenkant vaikų auklėjimo stilių bei tarpusavio konfliktų

sprendimo strategijas. Šiame tyrime bus naudojamas tėvų savidiferenciacijos lygis, kaip šių socialinių sąveikų pasirinkimą šeimoje bei jų kokybę lemiantis veiksnys. Atlikta nemažai tyrimų, kurie atskleidžia savidiferenciacijos reikšmę paties žmogaus prisitaikymui arba veiksnius, kurie lemia asmens savidiferenciacijos lygį, tačiau labai trūksta tyrimų, paaiškinančių, kaip asmens savidiferenciacijos lygis ir sąveika su kitais veiksniais paveikia kitus šeimos narius. Nežinoma, kokiais ryšiais tie veiksniai gali nuspėti paauglio asocialaus elgesio apraiškas. Todėl šio tyrimo tikslas išsiaiškinti, kokią poveikį tėvų savidiferenciacijos lygis daro paauglių asocialiam elgesiui per mediacinius ryšius dalyvaujant tėvų konfliktų sprendimo strategijoms bei naudojamiems auklėjimo stiliais kaip tarpininkams.

Iškeliami tyrimo klausimai:

1. Ar tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis siejasi su paauglių asocialaus elgesio apraiškomis?
2. Ar teistų ir neteistų paauglių tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis, pasirenkamų konfliktų sprendimo strategijos ir pasirenkamas auklėjimo stilius skiriasi?
3. Ar tėvų/globėjų aukštesnis savidiferenciacijos lygis nuspėja konstruktyvios konfliktų sprendimo strategijos pasirinkimą, kas prognozuoja mažesnes paauglių asocialaus elgesio apraiškas?
4. Ar tėvų/globėjų aukštesnis savidiferenciacijos lygis nuspėja autoritetinio auklėjimo stiliaus pasirinkimą, kas prognozuoja mažesnes paauglių asocialaus elgesio apraiškas?
5. Ar socialinės demografinės charakteristikos veikia tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygį?

2. TYRIMO METODIKA

2.1 Tyrimo dalyviai

Tyrimui vykdyti atlikta atsitiktinė (*tikimybinė*) - klasterinė (*lizdinė*) tyrimo dalyvių atranka. Tyrimo dalyvavo 114 tėvai/globėjai auginantys 16 – 18 metų paauglius, iš jų 63 paaugliai turėjo teistumą ir buvo probacijos priežiūroje. Probacija laikoma laisvės atėmimo bausmės alternatyva kai nuteistas asmuo bausmę atlieka neizoliuotas nuo savo įprastos gyvenamosios aplinkos, bausmės vykdymo metu jam taikomos socialinės ir pedagoginės priemonės. Tyrimo dalyvius sudarė 24 vyrai ir 90 moterų, 35 auginantys paaugles dukras ir 79 auginantys paauglius sūnus. Jauniausias apklaustas asmuo 30 m., vyriausias 70 m.

2.1 lentelė. *Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos.*

Demografinės charakteristikos	Bendra imtis. Paauglių tėvai globėjai (N=114)		Paaugliai turintys teistumą. PT grupė (N= 63)		Paaugliai neturintys teistumo. PN grupė (N= 51)	
	n	%	n	%	n	%
Giminystės ryšys						
Tėvas	23	20,2	12	19,0	11	21,6
Motina	81	71,1	41	65,1	40	78,4
Biologinis globėjas	2	1,8	2	3,2	0	0,0
Nebiologinis globėjas	8	7,0	8	12,7	0	0,0
Globėjų/Tėvų lytis						
Vyras	24	21,1	13	20,6	11	21,6
Moteris	90	78,9	50	79,4	40	78,4
Globėjų/Tėvų amžiaus intervalas.						
Iki 40 metų	38	33,3	22	34,9	16	31,4
Nuo 41 iki 50 metų	55	48,2	28	44,4	27	52,9
Nuo 51 metų	21	18,4	13	20,6	8	15,7
Paauglio lytis						
Vyras	79	69,3	54	85,7	25	49,0
Moteris	35	30,7	9	14,3	26	51,0
Paauglių amžius						
16 metų	41	36,0	15	23,8	26	51,0

17 metų	57	50,0	36	57,1	21	41,2
18 metų	16	14,0	12	19,0	4	7,8
Gyvenamoji vieta						
Didmiestis	15	13,2	12	19,0	3	5,9
Miestas	56	49,1	25	39,7	31	60,8
Miestelis	20	17,5	9	14,3	11	21,6
Kaimas	23	20,2	17	27,0	6	11,8
Tėvų partnerystės statusas						
Susituokęs (-usi)	52	45,6	18	28,6	34	66,7
Nesusituokęs (-usi) turi partnerį, veda bendrą ūkį.	20	17,5	19	30,2	1	2,0
Išsiskyręs (-usi)	31	27,2	19	30,2	12	23,5
Našlys (-ė)	9	7,9	5	7,9	4	7,8
Niekada neturėjo partnerės (-io)	2	1,8	2	3,2	0	0,0
Tėvų išsilavinimas						
Pradinis	7	6,1	7	11,1	0	0,0
Pagrindinis	15	13,2	14	22,2	1	2,0
Vidurinis	21	18,4	14	22,2	7	13,7
Profesinis	21	18,4	12	19,0	9	17,6
Aukštesnysis	16	14,0	6	9,5	10	19,6
Aukštasis	33	28,9	10	15,9	23	45,1
Kita	1	0,9	0	0,0	1	2,0
Šeimos pajamų pakankamumas						
Pilnai patenkina poreikius	34	29,8	14	22,2	20	39,2

Užtenka tik svarbiausiems poreikiams	64	56,1	36	57,1	28	54,9
Sunkiai patenkina svarbiausius poreikius	15	13,2	12	19,0	3	5,9
Visiškai nepatenkina poreikių	1	0,9	1	1,6	0	0,0

Pastaba. N = visa imtis; n = dalinė imtis;

Iš pateiktų socialinių demografinių charakteristikų matyti, kad daugumą sudaro moterys (78.9%), o vyrų dalis yra ženkliai mažesnė (21.1%). Didžioji dalis respondentų yra tarp 40 ir 50 metų (48.2%), su mažesne dalimi esančių jaunesnių nei 40 metų (33.3%) ir vyresnių nei 50 metų (18.4%). Dauguma jų turi aukštąjį išsilavinimą (28.9%) arba profesinį išsilavinimą (18.4%), o mažiausia dalis turi kitą arba pradinį išsilavinimą (6.1 %). Analizuojant pasiskirstymą pagal globėjų/tėvų partnerystės statusą matyti, kad dauguma respondentų yra susituokę (45.6%) arba turi partnerį ir veda su juo bendrą ūkį (17.5%). Taip pat nemaža dalis respondentų yra išsiskyrę (27.2%). Dauguma jų nurodė gyvenantys mieste (49.1%), o mažesnė dalis - kaime (20.2%) arba miestelyje (17.5%). Taip pat nustatyta, kad didžioji dalis respondentų teigia, kad jų pajamų užtenka svarbiausiems poreikiams (56.1%), tačiau gana nemažai yra, kurių pajamos patenkina visus šeimos poreikius (29.8%). Toliau apžvelgtos paauglių demografinės charakteristikos: matyti, kad daugumos paauglių biologinis globėjas yra motina (71.1 %). Dauguma paauglių yra vyrai (69.3%). Dauguma paauglių yra 17 metų (50.0%), o mažiausia dalis - 18 metų (14.0%). Paauglių pasiskirstymas pagal teistumą yra apylygis – 55.3 % paauglių yra teisti, o 44.7 % neteisti (2.1 lentelė).

2.2 Tyrimo instrumentai

Tyrimui buvo pasirinkta kiekybinės apklausos strategija. Buvo naudojami šie instrumentai:

- ❖ **Demografinių duomenų anketa.** (3 priedas);
- ❖ **Asocialaus elgesio tipų klausimynas** (angl. The Subtypes of Antisocial Behaviour Questionnaire, sutr. STAB; Burt & Donnellan, 2009);

Gautas autorių raštiškas leidimas naudoti klausimyną šiame tyrime. Alfredas Laurinavičius šį klausimyną išvertė į lietuvių kalbą ir pritaikė tėvų apklausai.

Paskirtis ir struktūra: Klausimynas skirtas įvertinti asocialaus elgesio istoriją. Klausimynas susideda iš 32 teiginių iš kurių sudarytos trys skalės, kurios apibūdina skirtingus asocialaus elgesio tipus: *Fizinės agresijos skalė* – 10 teiginių (pvz., „Trenkia tiems, kurie jį provokuoja“); *Socialinės agresijos skalė* – 11 teiginių (pvz., „Kaltina kitus“); *Taisyklių nesilaikymo skalė* – 11 teiginių (pvz., „Šiukšlina viešose vietose daužydamas butelius, vartydamas šiukšliadėžes, laužydamas suoliukus, tepiodamas sienas ir pan.“); Tačiau šios skalės nebuvo išskirtos siekiant patikrinti iškeltas šio tyrimo hipotezes, buvo naudojama bendra asocialaus elgesio skalė.

Rezultatų vertinimas: Pildant klausimyną, tyrimo dalyviai turėjo nurodyti, kaip dažnai jų paaugliai linkę elgtis, pagal pateiktus teiginius 5 balų Likert skalėje (1 = niekada, 2 = beveik niekada, 3 = kartais, 4 = dažnai, 5 = labai dažnai). Skalės įvertį sudaro jos teiginių įverčių suma. Bendrą šio klausimyno balą sudaro visų skalių teiginių įverčių suma.

Patikimumo rodikliai: Šio tyrimo STAB bendro balo Cronbach $\alpha = 0,96$. Tai parodo labai aukštą vidinį suderinamumą.

❖ **Tėvų auklėjimo stiliaus klausimynas** (angl. The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire, sutr. PSDQ; Robinson ir kt., 2001);

Gautas raštiškas autorių leidimas naudoti klausimyną šiame tyrime. Klausimyną į Lietuvių kalbą išvertė Gintarė Valuntonytė.

Paskirtis ir struktūra: Klausimynas skirtas įvertinti naudojamą tėvų auklėjimo stilių. Klausimynas susideda iš 32 teiginių, iš kurių sudarytos 3 skalės, kurios apibūdina skirtingus auklėjimo stilius: autoritariškas, autoritetingas ir atlaidus.

Yra trys PSDQ skalės: *Autoritetingumo skalė* - 15 teiginių (pvz., „Aš reaguju į savo vaiko jausmus ir poreikius“); *Autoritariškumo skalė* – 12 teiginių (pvz., „Aš naudoju fizinės bausmės kaip vaiko drausminimo būdą“); *Atlaidumo skalė* – 5 teiginiai (pvz., „Aš lepinu savo vaiką“);

Rezultatų vertinimas: Pildant klausimyną, tyrimo dalyviai turėjo pažymėti, kaip dažnai jie linkę elgtis pagal pateiktus teiginius 5 balų Likert skalėje (1 = niekada, 2 = retkarčiais, 3 = pusiau dažnai, 4 = labai dažnai, 5 = visada). Skalės įvertį sudaro jos teiginių įverčių suma.

Patikimumo rodikliai: Šio tyrimo PSDQ bendro balo Cronbach $\alpha = 0,76$; Autoritetingumo skalės Cronbach $\alpha = 0,90$; Autoritariškumo skalės Cronbach $\alpha = 0,90$; Atlaidumo skalės Cronbach $\alpha = 0,65$. Visos skalės rodo aukštą vidinį suderinamumą išskyrus atlaidumo skalę, kurios vidinis suderinamumas yra tik priimtinas.

- ❖ **Savidiferenciacijos klausimynas** (angl. The Differentiation of Self Inventory—Revised, sutr. DSI – R; Skowron, E. A., & Schmitt, T. A. , 2003);

Gautas raštiškas autorių leidimas naudoti klausimyną šiame tyrime. Klausimyną į Lietuvos kalbą išvertė Viktorija Čepukienė ir Rūta Antanavičienė.

Paskirtis: Klausimynas skirtas įvertinti asmens savidiferenciacijos lygį. Klausimynas susideda iš 46 teiginių, iš kurių sudarytos 4 skalės, kurios matuoja asmens jausmus apie save ir santykį su kitais žmonėmis: *Emocinio atitrūkimo skalė* – 12 teiginių, vertina asmens polinkį naudoti gynybos mechanizmus tokius kaip neigimas ir atsiribojimas (pvz. „Esu linkęs (-usi) laikytis atokiau, kai žmonės tampa per daug man artimi“); *Emocinio reaktyvumo skalė* – 11 teiginių, vertina laipsnį, kaip dažnai asmuo reaguoja į dirgiklius remdamasis užplūdusioms emocijoms, jų emociniu labilumu (nejautra) ar padidėjusiu jautrumu (pvz., „Kai artimas žmogus mane nuliūdina, atsiribojau nuo jo kuriam laikui“); *Aš pozicijos skalė* – 11 teiginių, vertina aiškiai apibrėžtą asmens savęs jausmą ir gebėjimą apgalvotai laikytis savo įsitikinimų, net tada, kai yra spaudimas iš kitų (pvz. „Sugebu kitiems pasakyti Ne, net jei jaučiu iš jų spaudimą“); *Susiliejo skalė* – 9 teiginiai, vertinamas pernelyg didelis žmogaus emocinis įsitraukimas su kitais, susiliejo su jais ir tapatinimasis su tėvais, priimant tėvų vertybes, įsitikinimus bei lūkesčius (pvz., „Aš dažnai sutinku su kitais, kad tik jie pasijaustų maloniau“);

Rezultatų vertinimas: Pildant klausimyną, tyrimo dalyviai turėjo nurodyti, kiek sutinka su teiginiu 6 balų Likert skalėje nuo 1 (visiškai nesutinku) iki 6 (visiškai sutinku). Norint nustatyti savidiferenciacijos lygį reikalinga susumuoti bendros skalės įverčius.

Patikimumo rodikliai: Šio tyrimo DSI – R bendro balo Cronbach $\alpha = 0,87$; Emocinio atitrūkimo skalės Cronbach $\alpha = 0,82$; Emocinio reaktyvumo skalės Cronbach $\alpha = 0,81$; Aš pozicijos skalės Cronbach $\alpha = 0,54$; Susiliejo skalės Cronbach $\alpha = 0,64$. Emocinio reaktyvumo ir emocinio atitrūkimo skalės rodo aukštą suderinamumą, tačiau aš pozicijos ir susiliejo skalių vidinis suderinamumas yra tik priimtinas.

- ❖ **Bendravimo modelių klausimynas** (angl. The Communication Patterns Questionnaire., sutr. CPQ; Crenshaw, A.O., Christensen, A., Baucom, D.H., Epstein, N.B., & Baucom, B.R.W., 2017);

Gautas raštiškas autorių leidimas išversti ir naudoti klausimyną šiame tyrime. Klausimyną į Lietuvos kalbą išvertė šio darbo autorė Virginija Baltusevičienė.

Paskirtis: Klausimynas skirtas įvertinti bendravimo sąveikos modelį romantiškose porose. Klausimyną sudaro 35 teiginiai, iš kurių sudarytos 3 skalės, matuojančios poros elgesį trejais etapais (kaip elgiamasi iškiliu problemai (4 teiginiai), kaip elgiamasi diskusijos apie problemą metu (18 teiginių)

ir kaip elgiamasi po problemos aptarimo (13 teiginių): *Konstruktyvus bendravimo skalė* – 9 teiginiai, (pvz. „Ir mano partneris (-ė) ir aš stengiamės kalbėtis apie problemą“); *Asmens reikalavimo/partnerio atsitraukimo skalė* – 7 teiginiai, (pvz. „Aš bandau pradėti diskusiją, o mano partneris (-ė) bando jos išvengti“); *Partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo skalė* – 7 teiginiai, (pvz. „Mano partneris (-ė) kritikuoja, o aš ginuosiu“);

Rezultatų vertinimas: Pildant klausimyną, tyrimo dalyviai turėjo nurodyti, kiek sutinka su teiginiu 9 balų Likert skalėje nuo 1(mažai tikėtina) iki 9 (labai tikėtina). Apskaičiuojama susumavus balus.

Patikimumo rodikliai: Šio tyrimo CPQ bendro balo Cronbach $\alpha = 0,75$; Konstruktyvus bendravimo skalės Cronbach $\alpha = 0,85$; Asmens reikalavimo/partnerio atsitraukimo skalės Cronbach $\alpha = 0,85$; Partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo skalės Cronbach $\alpha = 0,61$; Konstruktyvus bendravimo ir asmens reikalavimo/partnerio atsitraukimo skalės rodo aukštą vidinį suderinamumą, tačiau partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo skalės vidinis suderinamumas yra tik priimtinas.

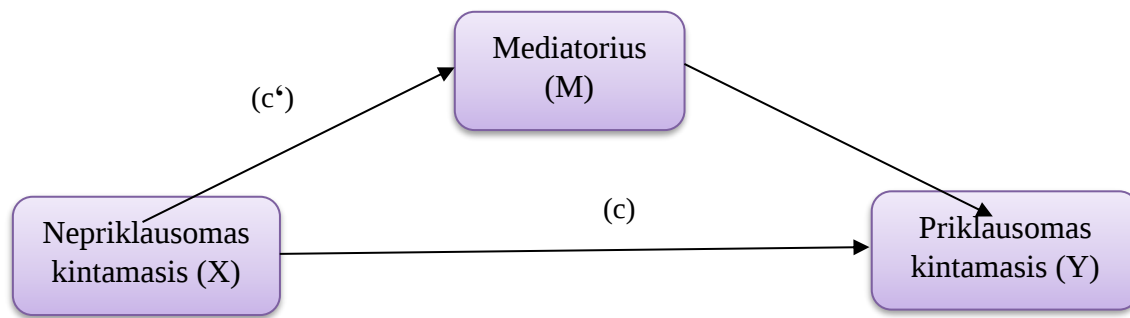
2.3 Tyrimo eiga

Šiame darbe atliktas skerspjūvio tyrimas, kuriame duomenys buvo renkami vienu laiko momentu. Šio tyrimo metu buvo keliamas tikslas – įvertinti tėvų savidiferenciacijos, konfliktų sprendimo strategijų ir auklėjimo stiliaus reikšmę paauglių asocialaus elgesio raiškai. Tyrimas atliktas gavus iš autorių sutikimus naudoti ir versti šiam tyrimui reikalingus instrumentus. Bendravimo modelių klausimynas CPQ buvo verčiamas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą ir atgal į anglų kalbą tam, kad būtų išvengta vertimo netikslumų. Vertimai buvo atlikti darbo autorės ir vertimo biuro „Mažas pasaulis“ dviejų skirtingų vertėjų. Tyrimui duomenys buvo renkami Kazlų Rūdos Kazio Griniaus ir Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijose bei Lietuvos Respublikos probacijos tarnybos (PT) skyriuose. Respondentų apklausos buvo vykdomos Vilniaus, Kauno, Panevėžio, Šiaulių regionų skyriuose padedant (PT) darbuotojams. (PT) darbuotojų buvo prašoma atrinkti 16 - 18 metų amžiaus paauglius, kurie tyrimo metu turi teistumą ir yra jų priežiūroje. Su (PT) darbuotojų pagalba buvo susisiekiama su atrinktų paauglių tėvais arba globėjais jų apsilankymo metu (PT) įstaigoje tiesiogiai. Respondentų buvo prašoma raštu užpildyti pateiktą popierinę sutikimo formą, dėl dalyvavimo tyrime. Šioje formoje buvo informacija apie tyrimo tikslą, užtikrintą konfidencialumą, galimybę pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu ir kt. Anketos išdalintos socialinių ir probacijos darbuotojų pagalba. Kilus klausimams ar esant asmenims su negalia buvo paaškinama bei suteikiama pagalba vietoje. Dėl iškilusių klausimų pildant klausimynus buvo galima kreiptis į tyrėją sutikimo formoje nurodytais kontaktais. Vidutinė tyrimo dalyvio trukmė apie 40 min. Ilgiausiai trukusi

apklausa 2 val. (neįgalaus asmens). Iš viso buvo apklausta 200 respondentų, iš jų 86 respondentų duomenys buvo sugadinti: grąžino instrumentus neužpildytus arba duomenys buvo iškreipti ar netikslūs. Galiausiai tyrimui panaudoti 114 respondentų pateikti duomenys.

2.4 Tyrimo duomenų analizė

Statistinė duomenų analizė buvo atlikta naudojant IBM SPSS Statistics 28 programinę įrangą, taip pat šios programinės įrangos plėtinys PROCESS by Andrew, F Hayes SPSS version 4.1 įskiepis. Pirmiausia, analizuojant duomenis, buvo atlikta aprašomoji statistika, tai yra vidurkio (M), standartinio nuokrypio (SD) ir dažnio (proc.) skaičiavimai. Kadangi buvo darytas klausimyno vertimas į lietuvių kalbą, buvo atlikta tiriančioji faktorinė analizė siekiant patikrinti ar šie duomenys atitinka teorinę klausimyno struktūrą ir yra tinkami analizei. Skalių ir klausimynų, vidinio suderinamumo su duomenimis patikimumui įvertinti, buvo apskaičiuotas Cronbacho alfa koeficientas. Taip pat buvo skaičiuojamas asimetrijos Skewness koeficientas siekiant patikrinti duomenų nuokrypį nuo normaliojo skirstinio kreivės. Kadangi imtis didesnė nei 50 tiriamųjų, šiam skalių duomenų normalumo tikrinimui naudotas (Kolmogorov - Smirnov) kriterijus. Nenormaliai pasiskirsčiusių duomenų skalėms buvo atlikta transformacija, kad būtų galima taikyti parametrinės statistikos metodus. Dviejų nepriklausomų imčių skalių (grupių) vidurkių palyginimui tikrinti naudotas Stjudento t-kriterijus. Trijų ir daugiau nepriklausomų imčių skalių (grupių) vidurkių skirtumų palyginimui tikrinti naudotas vienfaktorinės dispersinės analizės ANOVA kriterijus. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti buvo taikytas Pearsono koreliacijos koeficientas, o vertinant koreliacijos koeficientų efekto dydžius $r > 0,10$ rodo silpną, $r > 30$ rodo vidutinį, o $r > 50$ rodo stiprų ryšį tarp kintamųjų. Tikrinant mediacinį efektą, buvo vertinamas nepriklausomo kintamojo (X) ryšys (c) su priklausomu kintamuoju (Y) ir nepriklausomo kintamojo (X) ryšys (c') su priklausomu kintamuoju (Y), kai yra tarpinis kintamasis mediatorius (M). (žr. 4 paveikslas). Norint įvertinti mediatorių poveikį sąsajoms tarp kintamųjų, naudotas PROCESS by Andrew F., Hayes SPSS įskiepis. Šis įskiepis naudojamas apskaičiuoti paprastosios tiesinės regresijos modelį, įtraukiant mediatoriaus efektą į regresijos lygtį. Naudojant šį įskiepį tikrinamos hipotezės, kuriose vertinamas tarpinio kintamojo (M) poveikis sąsajai tarp nepriklausomojo (X) ir priklausomojo (Y) kintamųjų. Jeigu reikšmingas yra tik netiesioginis efektas, gaunama pilna mediacija, o jeigu reikšmingas ir tiesioginis, ir netiesioginis efektai, tai gaunama dalinė mediacija.

4 pav. Mediacijos efekto statistinis modelis.

3. REZULTATAI

Darbe buvo naudojami šie pagrindiniai kintamieji: asocialus elgesys STAB; auklėjimo stiliai PSDQ (autoritariškas, autoritetinis ir atlaidus); savidiferencijacija DSI-R (emocinis atitrūkimas, emocinis reaktyvumas, susilieėjimas ir „Aš pozicija“); konfliktų sprendimo strategijos CPQ (konstruktyvus bendravimas, asmens reikalavimas/partnerio atsitraukimas ir partnerio reikalavimas/asmens atsitraukimas).

Pirmiausia buvo apskaičiuoti Cronbach alfa koeficientai (žr. 2 priedas).

Šiame tyrime buvo atliktas CPQ klausimyno, skirto įvertinti bendravimo sąveikos modelį romantiškose porose, tiriančioji faktorinė analizė su turimais duomenimis (dėl instrumento vertimo į lietuvių kalbą). Ši analizė, parodė, kad klausimyno skalių duomenys yra patikimi analizei ir esami klausimai gerai atspindi esamą konstruktą. Minimali *KMO* reikšmė patikimai analizei leistina daugiau nei 0,6, o reikšmingumo lygmuo *p* mažiau už 0,05. Šios analizės reikšmės yra: *KMO* = 0,80; *p* = 0,001; Faktorių svoriai ir kiek bendrai duomenų sklaidos paaiškina nurodyta (3.1 lentelėje).

3.1 lentelė. Faktorių svoriai ir duomenų sklaidos paaiškinamumo procentai.

Faktorius	Duomenų sklaidos paaiškinamumo procentas (%)	Faktorių svoriai
1 faktorius	29,01	Nuo - 0,14 iki 0,76
2 faktorius	39,37	Nuo 0,01 iki 0,75
3 faktorius	47,60	Nuo 0,01 iki 0,72

Pastaba. Reikšmės su minuso ženklu parodo, kad klausimai pagal prasmę yra priešingi, todėl jiems reikalingas perkodavimas.

Prieš atliekant statistinę duomenų analizę, buvo atliktas sudarytų skalių normalumo prielaidos patikrinimas. Tais atvejais, kai skalių skirstiniai tenkina normalumo prielaidą, naudojami parametrinės statistikos metodai, o tais atvejais, kai normalumo prielaida yra netenkinama naudojami neparametrinės statistikos metodai. Šiame darbe nenormaliai pasiskirčiusioms skalėms buvo atlikta transformacija, todėl buvo taikomi parametrinės statistikos metodai. Remiantis skalių normalumo tikrinimui naudoto Kolmogorov - Smirnov kriterijaus rezultatais matyti, kad visos trys PSDQ klausimyno skalės (autoritetingumas, autoritariškumas, atlaidumas) turi labai mažą reikšmingumo lygmenį ($p = 0,001 < 0,05$) ir tai rodo, kad šioms skalėms normalumo prielaida nėra tenkinama. Analizuojant DSI-R klausimyno skales matome, kad emocinio reaktyvumo ($p = 0,200$), „aš pozicijos“

($p = 0,057$), emocinio atitrūkimo ($p = 0,108$) ir susiliejoimo ($p = 0,200$) skalių normalumo rezultatai rodo, kad šių skalių reikšmingumo lygmuo yra didesnis nei 0,05, todėl normalumo prielaida šioms skalėms yra tenkinama. Analizuojant STAB klausimyno skalės normalumą matyti, kad ši skalė netenkina normalumo prielaidos, nes ($p = 0,003 < 0,05$). Išanalizavus CPQ klausimyno skales matyti, kad konstruktyvaus bendravimo ir asmens reikalavimo/partnerio atsitraukimo skalės turėjo mažesnį reikšmingumo lygmenį nei 0,05 atitinkamai ($p = 0,010 < 0,05$ ir $p = 0,009 < 0,05$), todėl šioms skalėms normalumo prielaida nėra tenkinama. Tuo tarpu, partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo skalė tenkina normalumo apibrėžimą, nes reikšmingumo lygmuo ($p = 0,028 < 0,05$). Asimetrijos koeficientai atitinkamai nurodo normalumo netenkinimo ar tenkinimo prielaidas prie tų pačių kintamųjų, jei reikšmės svyruoja nuo - 0,08 iki 0,08 tai normalumo prielaida yra tenkinama (3.2 lentelė).

3.2 lentelė. *Aprašomoji statistika (N = 114).*

Kintamieji	Kolmogorov - Smirnov kriterijus	Sig	M	Min	Max	SD
<i>Auklėjimo stilius</i>						
Autoritetingumas	0,15	0,001	58,83	23	75	11,29
Autoritariškumas	0,13	0,001	22,14	12	49	8,94
Atlaidumas	0,14	0,001	9,07	5	19	3,49
<i>Savidiferencijacija</i>						
Emocinis reaktyvumas	0,05	0,200	39,53	11	66	10,12
Aš pozicija	0,08	0,057	40,67	18	55	7,29
Emocinis atitrūkimas	0,07	0,108	50,60	24	72	10,74
Susiliejoimas	0,07	0,200	44,12	26	62	7,91
<i>Asocialus elgesys</i>						
Asocialus elgesys	0,11	0,003	59,53	32	133	22,03
<i>Konflikto strategija</i>						
Konstruktyvus bendravimas	0,10	0,010	53,34	17	81	14,95
Asmens reikalavimas/partnerio atsitraukimas	0,10	0,009	26,06	7	55	12,39

Partnerio reikalavimas / asmens atsisitraukimas	0,10	0,028	26,07	7	80	13,12
---	------	-------	-------	---	----	-------

Pastaba. Paryškintoms skalėms buvo atlikta transformacija, kadangi joms normalumo prielaida nebuvo tenkinama. N = imties dydis; M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; Min = mažiausia reikšmė; Max = didžiausia reikšmė.

3.1 Tėvų savi-diferencijacijos reikšmė paauglių asocialaus elgesio raiškai.

Tolimesniame tyrimo etape analizuotas klausimas: ar tėvų savi-diferencijacijos lygis turi ryšį su paauglių asocialaus elgesio apraiškomis? Šiam tikslui buvo apskaičiuotos Pearson koreliacijos tarp tėvų savi-diferencijacijos lygio ir paauglių asocialaus elgesio. Nustatyta, kad bendras savi-diferencijacijos balas ($r = -0,330$; $p = 0,000$) nurodo vidutinę neigiamą koreliaciją su asocialaus elgesio bendru balu. Tai reiškia, kad tėvų savi-diferencijacijos lygiui mažėjant paauglių asocialus elgesys didėja. Išanalizavus, atskirai savi-diferencijacijos konstrukto apjungiančias skales, buvo nustatyta, kad emocinio atitrūkimo ($r = -0,262$; $p = 0,005$), susilie-jimo skalė ($r = -0,333$; $p = 0,000$) ir emocinio reaktyvumo ($r = -0,289$, $p = 0,002$) yra susiję silpnu neigiamu ryšiu su asocialaus elgesio skale. Tai reiškia, kad kuo labiau paauglių tėvai/globėjai yra emociškai atitrūkę bei emociškai reaktyvūs ir yra labiau susilieję su kitais žmonėmis, tai tuo labiau susiję su asocialus paauglių elgesiu.

Atlikus visų skalių tarpusavio ryšių analizę nustatyti reikšmingi ryšiai tarp visų kintamųjų išskyrus autoritetingumas su susilie-jimu neparodė tarpusavio ryšio ir aš pozicijos skalių išreikštumas neparodė statistiškai reikšmingų ryšių su nei vienu iš kintamųjų (3.3 lentelė) ir (3,4 lentel).

3.3 lentelė. *Pearson koreliacijos koeficientų tarp kintamųjų reikšmės.*

Kintamieji	Aš pozicija	Susilie-jimas	Emocinis reaktyvumas	Emocinis atitrūkimas	Konstruktyvus bendravimas
Aš pozicija	1	0,133	0,012	0,110	0,143
Susilie-jimas	0,133	1	0,617**	0,594**	0,359**
Emocinis reaktyvumas	0,012	0,617**	1	0,628**	0,328**
Emocinis atitrūkimas	0,110	0,594**	0,628**	1	0,507**
Konstruktyvus bendravimas	0,143	0,359**	0,328**	0,507**	1

Asmens reikalavimas/partnerio atsitraukimas	0,062	- 0,364**	- 0,445**	- 0,611**	- 0,656**
Asmens atsitraukimas/partnerio reikalavimas	- 0,022	- 0,447**	- 0,502**	- 0,597**	- 0,611**
Autoritetingumas	0,119	0,103	0,293**	0,351**	0,441**
Atoritariškumas	- 0,069	- 0,322**	- 0,263**	- 0,199*	- 0,283**
Atlaidumas	- 0,180	- 0,316**	- 0,287**	- 0,334**	- 0,355**
Asocialus elgesys	- 0,081	- 0,333**	- 0,289**	- 0,262**	- 0,318**

Pastaba. p = reikšmingumo lygmuo; * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

3.4 lentelė. Pearson koreliacijos koeficientų tarp kintamųjų reikšmės.

Kintamieji	Asmens reikalavimas / partnerio atsitraukimas	Asmens atsitraukimas / partnerio reikalavimas	Autoritetingumas	Atoritariškumas	Atlaidus
Aš pozicija	0,062	- 0,022	0,119	- 0,069	- 0,180
Susilieėjimas	- 0,364**	- 0,447**	0,103	- 0,322**	- 0,316**
Emocinis reaktyvumas	- 0,445**	- 0,502**	0,293**	- 0,263**	- 0,287**
Emocinis atitrūkimas	- 0,611**	- 0,597**	0,351**	-0,199*	- 0,334**
Konstruktivus bendravimas	- 0,656**	- 0,611**	0,441**	- 0,283**	- 0,355**
Asmens reikalavimas/partnerio atsitraukimas	1	0,702**	- 0,321**	0,219*	0,329**
Asmens atsitraukimas/partnerio reikalavimas	0,702**	1	- 0,325**	0,334**	0,359**
Autoritetingumas	- 0,321**	- 0,325**	1	- 0,305**	- 0,340**
Atoritariškumas	0,219*	0,334**	- 0,305**	1	0,816**
Atlaidumas	0,329**	0,359**	- 0,340**	0,816**	1

Asocialus elgesys	0,274**	0,374**	- 0,345**	0,962**	0,892**
-------------------	---------	---------	-----------	---------	---------

Pastaba. p = reikšmingumo lygmuo; * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

3.2 Teistų ir neteistų paauglių tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygio, pasirenkamų konfliktų sprendimo strategijų ir pasirenkamų auklėjimo stilių skirtumai

Išanalizavus ar skiriasi tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis, pasirenkama konfliktų sprendimo strategija ir pasirenkamas auklėjimo stilius tarp teistų ir neteistų paauglių, nustatyti keturi reikšmingi skirtumai. Tai reiškia, kad teistų paauglių tėvai/globėjai lyginant su neteistų paauglių tėvais/ globėjais labiau linkę taikyti autoritarinį (paremtą reikalavimu paklusti, o nepaklusus bausti) ir atlaidų/leidžiantį (kai tėvai vaikams nenubrėžia jokių ribų ir taisyklių) auklėjimo stilius. Taip pat neteistų paauglių tėvai/globėjai lyginant su teistų paauglių tėvais/globėjais yra labiau autonomiški, atskiria savo jausmus ir poreikius nuo kitų ir taiko labiau konstruktyvaus bendravimo strategiją sprendžiant konfliktus poroje. (3.5 lentelė).

3.5 lentelė. Tėvų/globėjų savidiferenciacijos, auklėjimo stilių ir konfliktų strategijų vidurkių palyginimo reikšmingos reikšmės tarp teistų ir neteistų paauglių grupių.

Skalė	Grupė	M	SD	t	df	Sig.
Autoritariškumas	Teistas	27,19	8,63	- 9,189	92,23	0,001
	Neteistas	15,90	4,08			
Atlaidumas	Teistas	10,65	10,22	6,433	109,3	0,001
	Neteistas	7,11	9,86			
Konstruktyvus bendravimas	Teistas	50,09	14,55	- 2,643	112	0,009
	Neteistas	50,35	14,59			
Susiliejimas	Teistas	42,49	7,83	- 2,510	108	0,014
	Neteistas	46,13	7,60			

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; t = t kriterijus; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p); df = laisvės laipsniai.

3.3 Tėvų savidiferenciacijos poveikis paauglių asocialaus elgesio apraiškomis medijuojant tėvų pasirinktos tarpusavio konfliktų strategijos.

Šiai analizei buvo naudojami mediaciniai ryšiai, jie buvo tikrinami atsižvelgiant į reikšmingą ryšį tarp nepriklausomo kintamojo ir mediatoriaus. Tyrime analizuotos trys pagrindinės tėvų tarpusavio konfliktų strategijos, kurios modelyje yra mediatoriai (M) - (konstruktyvus bendravimas, asmens reikalavimas/partnerio atsitraukimas ir partnerio reikalavimas/asmens atsitraukimas). Tai gali padėti suprasti, kaip tėvų savidiferenciacijos lygio išreikštumas gali paveikti paauglių asocialų elgesį, netiesiogiai medijuojant tėvų pasirinkamoms konfliktų strategijoms.

Norint įvertinti šių kintamųjų poveikį buvo sudaryta 9 tiesinės regresijos mediacinių modelių su skirtingais mediatoriais. Gauti 6 statistiškai reikšmingi mediacijos modeliai (3.6 lentelė).

Pirmasis modelis vertina tėvų emocinio reaktyvumo poveikį paauglių asocialaus elgesio apraiškomis, netiesiogiai medijuojant tėvų konfliktų sprendimo konstruktyvaus bendravimo strategijai (M). Nustatyta, kad šio modelio mediatorius turi statistiškai reikšmingą poveikį ($B = -0,01$ CI[-0,20; -0,02] emocinio reaktyvumo ir paauglių asocialaus elgesio ryšio stiprumui. Tai reiškia, kad mažėjantis emocinio reaktyvumo lygis (kai tėvai stipriau reaguoja į dirgiklius remdamiesi arba per dideliu jautrumu arba per didelę nejautrą) prognozuoja silpnėjantį konstruktyvų bendravimą (esant problemai mažiau sprendžiama kalbantis ir išreiškiant jausmus), šie savo ruožtu prognozuoja didesnę paauglių asocialų elgesio tikimybę. Kitaip tariant asmens silpnėjantis emocinio reaktyvumo lygis veikia asocialų elgesį silpnindamas konstruktyvaus bendravimo mechanizmus. Kadangi nurodomas tiek tiesioginio tiek netiesioginio ryšio reikšmingumas, tai yra nustatomas dalinės mediacijos efektas. Tai nurodo skirtingą (dalinį) emocinio reaktyvumo mechanizmų ir konstruktyvaus bendravimo mechanizmų efektą asocialiam elgesiui. Netiesioginis efektas silpnesnis – mediacinis ryšys esant mediatoriui yra tačiau silpnas. Antrasis modelis vertina tėvų emocinio reaktyvumo poveikį paauglių asocialaus elgesio apraiškomis, netiesiogiai medijuojant partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo bendravimo konfliktų strategijai (M). Nustatyta, kad šio modelio mediatorius turi statistiškai reikšmingą poveikį ($B = -0,03$; CI[-0,30; -0,10]) emocinio reaktyvumo ir paauglių asocialaus elgesio ryšio stiprumui. Tačiau čia nustatyta pilna mediacija, o tai reiškia, kad mediacinis ryšys yra labai stiprus ir nurodo didesnę paauglių asocialaus tikimybę, kai tėvai į dirgiklius reaguoja su per dideliu jautrumu ar labilumu, kuris prognozuoja didesnę partnerio kritikos ir grąsinimo taktiką kai kitas partneris renkasi nuolankumą ar atsitraukimą sprendžiant konfliktus. Trečias ir ketvirtas modelis priklauso emocinio atitrūkimo poveikio paauglių

asocialaus elgesio apraiškos vertinti veikiant konstruktyvaus bendravimo (M) ir partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo (M) konfliktų sprendimo strategijų mediatoriams. Atlikus šią analizę nustatyta pilnos mediacijos efektai ($B = -0,01$; $CI[-0,23; -0,03]$) ir atitinkamai ($B = -0,04$; $CI[-0,40; -0,10]$), tai parodo, kad tėvų didesnis emocinis atitrūkimas (tai reiškia, tėvai dažniau naudojantys gynybos mechanizmus tokius kaip neigimas ir pan. arba labiau linkę atsiriboti – atitolti nuo artimų ryšių) prognozuoja mažėjantį konstruktyvų bendravimą (paremtą jausmais, empatija, supratimu kito problemoms) ir didėjantį partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo (kai partneriai konfliktus bando spręsti naudojant spaudimą ar net smurtą ir vengia abipusės diskusijos) strategijos naudojimą konfliktų sprendime kas nulemia didesnę paauglių asocialaus elgesio tikimybę. Penktas ir šeštas reikšmingi modeliai vertina susiliejo poveikį paauglių asocialaus elgesio apraiškoms, kai mediatoriais tampa konstruktyvus bendravimas (M) ir partnerio reikalavimas/asmens atsitraukimas (M). Šiose analizėse nustatytos dalinės mediacijos efektai ($B = -0,01$; $CI[-0,20; -0,01]$) ir atitinkamai ($B = -0,03$; $CI[-0,24; -0,04]$), tai paaiškina, kad mažėjant tėvų/globėjų susiliejo lygiui (pernelyg stipriai emociškai įsitraukti, susiliesti su kitais ir tapatintis su jais priimant jų vertybes, įsitikinimus bei lūkesčius) prognozuojami tiek mažesnis konstruktyvus bendravimas tiek didesnis partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo konfliktuose sprendimo būdas, kurie nuspėja didesnę paauglių asocialaus elgesio tikimybę (3.6 lentelė).

3.6 lentelė. Mediacijos modelio, tėvų savidiferenciacijos (X) poveikio paauglių asocialaus elgesio apraiškoms (Y) veikiant tėvų pasirenkamoms tarpusavio konfliktų strategijoms (M) charakteristikos.

Nepriklausomas kintamasis (X)	Mediatorius (M)	Tiesioginis efektas			Netiesioginis efektas		
		B	Min	Max	B	Min	Max
Emocinis reaktyvumas	Konstruktyvus bendravimas	- 0,03	- 0,05	- 0,003	- 0,01	- 0,20	- 0,02
	Asmeninis reikalavimas/ partnerio atsitraukimas	- 0,03	- 0,05	- 0,001	- 0,01	-0,21	0,01
	Partnerio reikalavimas/ asmens atsitraukimas	- 0,20	- 0,05	0,01	-0,03	-0,30	-0,10
Emocinis atitrūkimas	Konstruktyvus bendravimas	- 0,02	- 0,04	0,01	- 0,01	-0,23	-0,03

	Asmeninis reikalavimas/ partnerio atsitraukimas	- 0,02	- 0,05	0,01	-0,01	-0,30	0,02
	Partnerio reikalavimas / asmens atsitraukimas	- 0,01	- 0,04	0,02	-0,04	-0,40	-0,10
Susilieėjimas	Konstruktivus bendravimas	- 0,04	- 0,08	- 0,01	- 0,01	- 0,20	- 0,01
	Asmeninis reikalavimas/ partnerio atsitraukimas	- 0,05	- 0,08	- 0,03	- 0,01	- 0,20	0,00
	Partnerio reikalavimas / asmens atsitraukimas	- 0,04	- 0,07	- 0,003	- 0,03	- 0,24	- 0,04

Pastaba. Priklausomas kintamasis (Y) yra paauglių asocialus elgesys. B = nestandartizuotas koeficientas. Min = minimali reikšmė. Max = maksimali reikšmė. Paryškinti langeliai su reikšmėmis nurodo reikšmingą nuspėjamo ryšio efektą, iš jų tamsesni nurodo pilną mediacijos efektą, šviesesni dalinę mediaciją..

3.4 Tėvų savidiferenciacijos poveikis paauglių asocialaus elgesio apraiškoms medijuojant tėvų pasirinktam auklėjimo stiliui.

Šiame etape analizuotas, tėvų savidiferenciacijos reikšmė paauglių asocialaus elgesio apraiškoms, medijuojant tėvų auklėjimo stiliams (M), kurie modelyje yra mediatoriai – autoritetinis, autoritariškas ir leidžiančio tipo auklėjimas. Tai leidžia suprasti, kaip tėvų savidiferenciacijos kintamųjų lygio išreikštumas gali paveikti paauglių asocialų elgesį, netiesiogiai veikiant tėvų auklėjimo stiliams.

Šiai analizei sudaryta 8 tiesinės regresijos mediacinių modelių su skirtingais mediatoriais. Gauti 8 statistiškai reikšmingi mediacijos modeliai (3.8 lentelė). Įvertinus emocinio reaktyvumo poveikį paauglių asocialaus elgesio išreikštumui medijuojant autoritetingam auklėjimo stiliui, nustatyta, kad šio modelio mediatorius turi statistiškai reikšmingą tiek tiesioginį tiek netiesioginį poveikį, tai nurodo dalinę ryšio mediaciją (B = - 0,01; CI[- 0,18; - 0,02]; Tai reiškia, kad tėvai/globėjai turintys žemą emocinį reaktyvumą (stipriau reaguojantys į dirgiklius su per dideliu jautrumu arba per didele nejautra) iš dalies prognozuoja rečiau pasirenkamą autoritetinį (grįstą pagarba, supratingumu ir empatija) auklėjimo stilių kas apsprendžia didesnę asocialumo lygį paauglių elgesyje. Dėl dalinės mediacijos galima teigti, kad kai kurie emocinio reaktyvumo silpno lygio mechanizmai gali tiesiogiai daryti poveikį asocialaus elgesio stiprumui. Matuojant emocinio reaktyvumo reikšmę medijuojant autoritariško ir leidžiančio auklėjimo stilių mediatoriams buvo nustatytos pilnos mediacijos reikšmingi ryšiai, tai nurodo labai stiprų ryšį esant

šiems mediatoriams ($B = -0,03$; $CI[-0,40; -0,08]$) ir atitinkamai ($B = -0,04$; $CI[-0,39; -0,12]$). Kas reiškia, kad silpnėjant tėvų/globėjų emociniam reaktyvumui (jie būna labiau emociškesni, impulsyvesni, sunkiau išlieka ramūs, neadekvačiai reaguojantys į kitų emocijas ir jausmus), lemia didėjančią autoritarinę (pasižymintį griežtumu, kritika, kontroliavimu ir nesupratingumu) ir leidžiančią (aplaudumu, nerūpestingumu ir neįsitraukimu į paauglio gyvenimą) auklėjimą, kurie prognozuoja didėjančią paauglių asocialų elgesį. Įvertinus emocinio atitrūkimo reikšmę paauglių asocialiam elgesiui medijuojant visiems trims auklėjimo stiliams kaip mediatoriams, buvo nustatyti trys reikšmingi pilnos mediacijos modelių efektai. Vadinasi mažėjant tėvų/globėjų emocinio atitrūkimo lygiui (asmenys labiau neįsitraukia į stiprų ryšį su artimuoju, linkę atsiriboti, naudojantys daugiau gynybos mechanizmų) prognozuojamas mažėjantis autoritetinis ($B = -0,02$; $CI[-0,20; -0,03]$) ir didėjantis autoritarinis ($B = -0,02$; $CI[-0,34; -0,02]$) bei leidžiantis ($B = -0,05$; $CI[-0,45; -0,14]$) auklėjimo stiliai, kurie nuspėja augantį paauglių asocialų elgesį.

Išanalizavus susilieimo reikšmę asocialaus elgesio raiškai medijuojant tokiems mediatoriams kaip autoritariniam ir leidžiančiui stiliams, buvo nustatytas pilnas mediacijos efektas, kas parodo labai stiprų netiesioginį ryšį. Tai reiškia kuo tėvai/globėjai labiau susilieję su kitais renkami dažniau arba autoritarinį ($B = -0,08$; $CI[-0,46; -0,15]$) arba leidžiantį ($B = -0,04$; $CI[-0,41; -0,14]$) auklėjimo stilius, dėl kurių paaugliai elgiasi asocialiau (3.7 lentelė).

3.7 lentelė. Mediacijos modelio tėvų savidiferencijacijos (X) poveikio paauglių asocialaus elgesio apraiškomis (Y) veikiant tėvų pasirinktais auklėjimo stiliais (M) charakteristikos.

Nepriklausomas kintamasis (X)	Mediatorius (M)	Tiesioginis efektas			Netiesioginis efektas		
		B	Min	Max	B	Min	Max
Emocinis reaktyvumas	Autoritetingumas	- 0,03	- 0,05	- 0,003	- 0,01	- 0,18	- 0,02
	Autoritariškumas	- 0,01	- 0,01	0,001	- 0,03	- 0,40	- 0,08
	Atlaidumas	- 0,01	- 0,02	- 0,01	- 0,04	- 0,39	- 0,12
Emocinis atitrūkimas	Autoritetingumas	- 0,02	- 0,04	0,003	- 0,02	- 0,20	- 0,03
	Autoritariškumas	- 0,01	- 0,02	- 0,003	- 0,02	- 0,34	- 0,02
	Atlaidumas	- 0,01	- 0,01	0,02	- 0,05	- 0,45	- 0,14
Susiliejimas	Autoritariškumas	- 0,01	- 0,01	0,01	- 0,08	- 0,46	- 0,15
	Atlaidumas	- 0,01	- 0,03	0,01	- 0,04	- 0,41	- 0,14

Pastaba. Priklausomas kintamasis (Y) yra paauglių asocialus elgesys. B = nestandartizuotas koeficientas. Min = minimali reikšmė. Max = maksimali reikšmė. Paryškinti langeliai su reikšmėmis nurodo reikšmingą nuspėjamo ryšio efektą, iš jų tamsesni nurodo pilną mediacijos efektą, šviesesni dalinę mediaciją.

3.5 Tėvų demografinių kintamųjų palyginimas su jų savidiferenciacijos lygiu.

Tolimesniame tyrimo etape analizuota, ar tėvų savidiferenciacijos lygis skiriasi, priklausomai nuo tėvų demografinių charakteristikų. Siekta nustatyti, ar skirtingi savidiferenciacijos ypatumai yra skirtingai išreikšti tarp šių demografinių kintamųjų: tėvų/globėjų lyties, skirtingo amžiaus tarpsnių, gyvenamosios vietos, globėjo statuso, partnerystės santykių statuso, išsilavinimo ir pajamų pakankamumo šeimos poreikiams. Tyrime, analizuojant savidiferenciacijos lygio skirtumus, buvo naudojamos keturios skirtingas savidiferenciaciją apjungiančios skalės: "Aš pozicija", "Emocinis atitrūkimas", "Emocinis reaktyvumas" ir "Susilieėjimas". Atlikta statistinė analizė parodė, kad visų savidiferenciacijos skalių vidurkių skirtumai tėvų/globėjų lyties grupėse nebuvo statistiškai reikšmingi. Visų skalių Stjudento t-kriterijaus p reikšmingumo lygmuo buvo didesnis už 0,05 ($p > 0,05$) nurodyta (žr. 1 priedas). Tai reiškia, kad savidiferenciacijos lygis reikšmingai nesiskiria, tarp nurodytų kintamųjų. Taip pat tyrime buvo analizuojami tėvų/globėjų skirtingo amžiaus tarpsnių, gyvenamosios vietos, globėjo statuso, partnerystės santykių statuso, išsilavinimo ir pajamų pakankamumo šeimos poreikiams skirtumai tarp savidiferenciacijos lygio skalių. Šiam skaičiavimui atlikta vienfaktorinė dispersinė analizė ANOVA rodo, kad visų savidiferenciacijos skalių vidurkių skirtumai tėvų/globėjų demografinių kintamųjų grupėse nėra statistiškai reikšmingi (visoms skalėms, ANOVA kriterijaus, $p > 0,05$) pavaizduota lentelėse (žr. 1 priedas).

Apibendrinant galima teigti, kad tėvų savidiferenciacijos lygis šioje imtyje yra nepriklausomas nuo tėvų/globėjų lyties, amžiaus, gyvenamosios vietos, išsilavinimo, pajamų kiekio, partnerystės ir globėjo statusų. Tai reiškia, kad nepaisant savo demografinių charakteristikų, tėvų/globėjų psichologinė būseną yra panaši, kai gali išlaikyti savo jausmą, tapatybę, mintis ir emocijas, esant emociškai ar fiziškai artimiems su kitais, ypač intensyviuose ar artimuose santykiuose (žr. 1 priedas).

REZULTATŲ APTARIMAS

Šiuo tyrimu buvo siekiama išanalizuoti vienos iš tėvų/globėjų asmenybinių veiksmų, savidiferenciacijos, reikšmę paauglių asocialaus elgesio apraiškoms. Daugelis tyrėjų šeimą apibūdina kaip pirmą ir pagrindinę instituciją vaiko gyvenime labiausiai įtakančią asmenybės vystymąsi. Todėl šiame darbe buvo analizuojama tėvų/globėjų savidiferenciacijos kintamųjų ryšiai su bendravimo ir auklėjimo modeliais šeimoje, kurie gali įtakoti paauglių asocialų elgesį. Pasirinktas paauglystės laikotarpis todėl, kad šis vaiko vystymosi tarpsnis yra aktyvus pasikeitimų periodas, kuris yra būtina prielaida tolimesnei žmogaus raidai. Paauglystės periodu vaikai priima naujus iššūkius ir per tai identifikuoja save bei pasaulį, todėl siekiant taikyti psichologinę pagalbą, prevencines programas ar krizinę intervenciją elgesio problemų turinčių paauglių šeimoms gali būti didelė tikimybė, keičiant aplinkos sąlygas per tėvų/globėjų mąstymo pokyčius, kryptingai paveikti paauglių prosocialų funkcionavimą ateityje.

Palyginus vertinamus kintamuosius pagal sociodemografinės charakteristikas, reikšmingų skirtumų nenustatyta, todėl tolimesnei analizei buvo naudojami visos imties duomenys neskaidant į atskira grupes.

Nepaisant to, kad yra daugelis tyrimų parodančių auklėjimo stilių ir tarpusavio poroje bendravimo strategijų naudojimo ryšį su asocialiu paauglių elgesiu, šiame darbe buvo analizuotos asmenybinės tėvų/globėjų savybės galinčias įtakoti šių stilių pasirinkimą. Šiame tyrime buvo atskleistas asmens savidiferenciacijos lygio ryšys su paauglio asocialiu elgesiu. Rezultatai parodė neigiamą vidutinį ryšį tarp jų. Tai reiškia, kad tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygiui mažėjant didėja jų paauglių asocialaus elgesio apraiškos. Yra teigiama, jei žmonės yra menkesnės savidiferenciacijos, jie būna labiau emociškesni, impulsyvesni, jiems sunkiau išlikti ramiems ar reaguoti į kitų emocionalumą bei jausmus, jie neturi gebėjimo atskirti savo asmenybės ribų nuo kito asmens, sunku priimti atsakomybę, dažnai jaučia nerimą ir visa tai perduoda iš kartos į kartą (Mehria et al., 2011). Vadinasi galima teigti, kad tėvai/globėjai turintys šias savybes negeba tinkamai funkcionuoti šeimoje siekiant diegti vaikams prosocialialaus elgesio vertybes. Galima daryti prielaidą, kad tėvai/globėjai turintys silpną savęs suvokimo jausmą, menką gebėjimą atskirti jausmus nuo minčių, negalėjimą kito asmens priimti kaip atskiros asmenybės, negali nei tinkamai pasirinkti kaip bendrauti tarpusavyje poroje, nei taikyti tinkamas auklėjimo priemones, kurios kaip teigia daugelis autorių formuoja vaiko asocialaus elgesio apraiškas. Šiame darbe, atlikus analizę siekiant nustatyti teistų ir neteistų paauglių tėvų/globėjų naudojamų auklėjimo stilių ir bendravimo strategijų pasirinkimo šeimoje skirtumus, buvo nustatyta, kad teistų - asocialiai besielgiančių paauglių tėvai labiau naudoja autoritarinį ir leidžiantį stilius lemiančius

asocialaus elgesio didėjimą. Gauti rezultatai pagrindžia autorių teiginius jie leidžiantį stilių apibūdina kaip auklėjimą nesant tvirtų taisyklių, kad atsakomybė priimti sprendimus permetama vaikams, o šie leidžia sau daryti ką nori. Šie vaikai dažnai naudoja patyčias ir pan. Zhan et al., (2022) autoritarinį tėvų auklėjimo stilių apibūdina kaip labai griežtų taisyklių ir reikalavimo paklusti auklėjimą, jų vaikai dėl bausmių ir neįsigilino į vaiko poreikius jaučia menkavertiškumą, kuris ir skatina elgtis asocialiai siekiant jį pasikelti.

Atsakant į klausimą ar tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis prognozuoja asocialaus elgesio apraiškas medijuojant tėvų naudojamoms konfliktų strategijoms, buvo nustatyta, kad tėvai/globėjai turintys žemesnį emocinio reaktyvumo lygį pasirenka mažiau konstruktyvias bendravimo strategijas, kurios lemia dažnesnį paauglių asocialų elgesį. Remiantis gautų rezultatų duomenimis galima daryti prielaidą kad itin jautriai reaguojantys, impulsyvesni ar visai apatiški jautrioms situacijoms asmenys, negebantys kontroliuoti savo emocijų, patekę į probleminę, konfliktišką situaciją negali elgtis konstruktyviai bei ieškoti efektyvių sprendimo būdų. Taip pat nustatyta, kad šie emociškai silpni asmenys dažniau renkasi partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo bendravimo strategiją poroje konfliktui esant. Pasak M. Boweno (1978), žemesnis asmens savidiferenciacijos lygis nuspėja didesnę jo nerimastingumą, kuris kelia tam tikrą stresą, o tai asmenį skatina ieškoti nusiraminimo būdų. Tai galima paaiškinti žmogaus norą atsitraukti nuo stresinės situacijos konflikto metu ir perleisti dominavimą partneriui, kad šis priimtų sprendimą, o šis asmuo savo ruožtu išvengtų streso siekiant surasti konstruktyvių būdų problemai spręsti. Pagal Gottman, Levenson, (2000), didesnis reikalavimo/pasitraukimo elgesys yra susijęs su didesne tikimybe skyryboms, neištikimybe ir intymių partnerių smurtu. Tai galima paaiškinti gautų rezultatų apie prognozuojamą paauglių asocialaus elgesio raišką. Kadangi yra nustatyta, kad smurtas šeimoje, vykstančios tėvų skyrybos sutrikdo vidinę šeimos sąveiką, vaikas šiuo atveju tampa atstumiamas arba padaromas vieno iš tėvų manipuliavimo įrankiu. Pasak Sherrill ir kt. (2015), smurtaujantys tarpusavyje tėvai imasi fizinių drausmių prieš vaikus, kurios sukelia tiek psichologinį, tiek fizinį skausmą ar diskomfortą. Būtent tokios drausmės paaugliams turi ilgalaikį neigiamą poveikį ir sukelia didesnę asocialaus elgesio tikimybę.

Tiriant savidiferenciacijos emocinio atitrūkimo ir susiliejo komponentus, medijuojant konfliktų strategijoms, rezultatai parodė taip pat reikšmingus prognostinius ryšius. Remiantis šiais rezultatais esant didesniai emociniam atitrūkimui ir didesniai susiliejo asmenys dažniau pasirenka nekonstruktyvią ir partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo strategijas sprendžiant konfliktus. Tėvai/globėjai turintys, žemesnį emocinio atitrūkimo lygį yra labiau emociškai atsiriboję nuo artimų santykių. Jiems sunku suprasti kito žmogaus emocijas ir mintis, jie negali emociškai įsitraukti į savo

artimojo problemą, dažnai naudoja gynybos mechanizmus, kurie neįgalina ieškoti konstruktyvių sprendimo būdų. Todėl jiems neįmanoma palaikyti bendradarbiavimo konfliktuose, tai savo ruožtu demonstruojamas netinkamo elgesio modelis, kurį paauglys nukopijuos ir pakartos. Siekiant paaiškinti partnerio reikalavimo/asmens atsitraukimo strategijos dažnesnį pasirinkimą esant silpnam emocinio atitrūkimo lygiui galima kelti prielaidą, kad asmuo esantis labiau emociškai atitrūkęs ir atsiribojęs nuo santykių, jis neišitrauks į problemų sprendimą. Išeičių ieškojimas gali tapti sudėtingu, todėl kelia stresą, o atsiribojimas jiems trumpam sumažina streso lygį. Streso lygiui sumažinti gali būti pasitelkiami gynybos mechanizmai tokie kaip neigimas, racionalizacija ar perkėlimas, šie savo ruožtu neleidžia adekvačiai vertinti situacijos, todėl atsakomybė nesąmoningai permetama partneriui. Emociškai neišitraukusių tėvų konfliktuose naudojami gynybos mechanizmai taip pat gali priversti paauglius jaustis atstumtais ir nesuprastais, nes jų problemos yra paneigiamos arba sumenkinamos, dėl to paaugliams gali kilti neteisybės ir nemeilės jausmas, kurie gali sukelti maištavimą ir agresiją. O žemo susiliejo lygio asmuo pasirenka šią strategiją todėl, kad bendraujant su artimuoju, neturi savo tvirtos nuomonės, negeba atskirti savo norų ir poreikių nuo partnerio poreikių, todėl partnerio poreikius ir nuomonę priima kaip savo arba kaip teisingą, dėl to dažniau nusileidžia partneriui, kuris perima dominavimą konfliktų sprendime. Pagal Priest (2019), vaikai dažniausiai priklauso nuo tėvų ir jų požiūrio į bendravimą šeimoje, jie klausosi tėvų nuomonės, tačiau jei tėvai yra žemo savidiferenciacijos lygio, jų įtaka palaipsniui mažėja, ypač paauglystės periodu. Todėl šis išugdytas prisitaikymo prie kitų jausmas, mažėjant ryšiui su tėvais, verčia paauglį prisitaikyti prie kitos juos supančios aplinkos, labiau suprantančios ir nebūtinai teigiamos. Taigi kai paauglys perima neigiamos aplinkos elgesio pavyzdį, kurį kopijuoja norėdamas pritapti, gali nukrypti asocialaus elgesio linkme.

Šiuo tyrimu taip pat buvo nustatyta, kad savidiferenciacijos lygis prognozuoja paauglių asocialaus elgesio apraiškas medijuojant tėvų auklėjimo stiliams. Mažesnis emocinis reaktyvumas prognozuoja, kad tėvai daugiau naudos autoritarinį ir leidžiantį tėvų auklėjimo stilius, nei autoritetinį, o tai savo ruožtu didina paauglių asocialaus elgesio tikimybę. Iš to galima daryti prielaidą, kad kuo tėvai yra emociškai stabilesni, mažiau impulsyvūs, ramiau reaguoja į dirgiklius, geba labiau kontroliuoti savo emocijas, tuo dažniau renkasi autoritetinį auklėjimo stilių. Šiems tėvams/globėjams lengviau suprasti paauglio autonomiškumą, emocijas ir mintis, todėl auklėjime jie gali rodyti paaugliui daugiau šilumos ir supratimo, įsigilinant į jo jausmus ir emocines reakcijas, dėl to paauglys gali jausti didesnę pasitikėjimą tiek tėvais tiek savimi, teigiamai vertinti savo galimybes susidoroti su iškilusiomis problemomis bei ugdytis savigarbą ir aukštą moralę. Tiems, kurių emocinis reaktyvumas mažesnis, reiškia jie negeba kontroliuoti savo emocijų ar reakcijų į dirgiklius, yra impulsyvesni, jiems sunku suvokti paauglį kaip

atskirą asmenybę galinčią turėti savo nuomonę, išreiškiant savo jausmus ir galinčią prieštarauti. Jie renkasi autoritarinį auklėjimą, kuris savo ruožtu skatina paauglio neigiamą elgesį. Visa tai tokiems tėvams/globėjams galimai gali kelti nerimą, jie gali prarasti kontrolę, todėl griebiasi valdžios ir paauglio kontroliavimo, kad šis jiems visiškai paklustų, o ši kontrolė atitinkamai iššaukia paauglio maištavimą siekiant įrodyti savo autonomijos ribas, kas vėlgi gali prasidėti prie taisyklių laužymas ar agresijos padidėjimo. Dar nustatyta ir tai, kad mažėjantis emocinis reaktyvumas įtakoja didesnę leidžiančio auklėjimo stiliaus pasirinkimą galimai dėl to, kad emociniam reaktyvumui būdinga ne tik per didelis jautrumas bet ir labai didelė apatija/ labilumas, kas gali numatyti neįsitraukimą į paauglio gyvenimą, kas verčia paauglį elgtis kaip nori. Leidžiantys tėvai taiko nesuderintų taisyklių reikalavimus, taigi galima manyti, kad emocinių reakcijų kraštutinitumas neigalina asmens suderinti taisyklių į pastovias ir kontroliuoti paauglio elgesio. Nors viską leidžiantys tėvai gali būti mylintys, bet jų negebėjimas kontroliuoti paauglio elgesio, lemia jo žemą savivertę (DeHart, 2006), kas vėlgi gali privesti prie asocialaus elgesio siekiant pasikelti savivertę asocialia elgesio raiška. Taip pat buvo nustatyta emocinio atitrūkimo ir susilieimo žemesnio lygio reikšmė didesniai asocialiam paauglių elgesiui, medijuojant auklėjimo stiliams. Tai reiškia, kad asmenys, šiuo atveju tėvai/globėjai esantys labiau emociškai atsiriboję nuo artimo santykio, arba per daug susilieję su kitu asmens asmenybe, negėba naudoti autoritetingo auklėjimo stiliaus modelio diegiant savo atžaloms prosocialaus elgesio vertybes. Tokių asmenų šeimose problemos dažniausiai kyla dėl emocinio stabilumo trūkumo arba dėl padidėjusio nerimo, nes jie negėba atsispirti traukai susiliesti su kitu nariu arba mažiausiai turi galimybių atskirti savo mintis ir jausmus (Dova et al., 2018): Taigi todėl dažniau pasirenkamos leidžiančio stiliaus strategija (kai tėvai būna nieko nereikalaujantys ir atlaidūs, jie pasyvūs vaiko auklėjime, tokie tėvai leidžia vaikams priimti daug svarbių sprendimų į juos nesikišdami, kas gali paauglį privesti prie neatsakingo ir asocialaus sprendimo) bei autoritarinio auklėjimo strategiją (kur tėvai nuolat nurodinėja paaugliams ką daryti, baudžia už nepaklusnumą, nors paauglys gali pasakyti savo nuomonę, tačiau tėvai priima sprendimą į ją neatsižvelgę, kas gali reikšti paauglio kaip asmenybės sumenkinimą, nesiskaitymą ir nesupratimą. Nuo tokių tėvų paaugliai nori pabėgti, prasideda valkatavimas, vandalizmas ir kitos asocialaus elgesio apraiškos.

Apibendrinus galima teigti, kad šio tyrimo rezultatai papildo žinias apie tėvų/globėjų funkcijas šeimoje ir jų savidiferenciacijos reikšmę tiek konflikto sprendimo strategijų, tiek auklėjimo stiliaus pasirinkime, kurie gali įtakoti paauglio asocialaus elgesio raišką. Čia buvo nustatyti reikšmingi ryšiai tarp savidiferenciacijos ir konfliktų sprendimo strategijų naudojimo bei auklėjimo stiliaus pasirinkimo, kurie galėtų praversti praktikoje: konsultuojant asocialiai besielgiančių paauglių šeimas, skirti didesnę

dėmesį tėvų savidiferenciacijai didinti, sukurti programas pozityvios tėvystės grupėms, kuriose tėvai įgautų suvokimą, žinių ir įgūdžių apie konstruktyvaus bendravimo taikymą artimuose, šeiminiuose santykiuose.

Tyrimo ribotumai ir rekomendacijos.

Kaip ir daugelis kitų tyrimų taip ir šis tyrimas turi tam tikrų ribotumų. Pirmiausiai tyrimo imtis nėra pakankamai didelė, todėl gali neatspindėti visos Lietuvos asocialiai besielgiančių paauglių tėvų/globėjų populiacijos.

Tyrimu nustatyta, kad tam tikros savidiferenciacijos skalės turi reikšmingus mediacinius ryšio efektus nuspėjant asocialų elgesį, tad ateityje vertėtų atlikti tyrimą išskiriant bendrą asocialaus elgesio skalę į atskiras skales, kurios parodo asocialaus elgesio raiškos formas (fizinės, taisyklių laužymo, socialinės) tai suteiktų svarbios tikslesnės informacijos konsultuojant ir siekiant kurti pozityvios tėvystės programas.

Siekiant gauti daugiau informacijos apie savidiferenciacijos lygio reguliavimo galimybes, ateityje būtų svarbu atkreipti dėmesį į trumpalaikių ar ilgalaikių psichologinių traumų įtaką savidiferenciacijos lygiui, kadangi šio tyrimo socialiniai demografiniai vidurkiniai rodikliai rodo, našlių, išsiskyrusių ar labai mažas pajamas turinčių asmenų žemesnį savidiferenciacijos lygį.

Taip pat reiktų atkreipti dėmesį į pačio paauglio asmenybinius aspektus, kaip pats paauglys reaguoja į bendravimo stilius, kaip priima ir įsisavina per bendravimą gaunamą informaciją ir patirtį, kokia gali būti galios įtaka tarp tėvų ir vaikų santykiuose, kadangi augant vaikui, paauglystėje gali atsirasti galios dinamikos pokyčiai, kurie savo ruožtu gali pakeisti auklėjimo ir konflikto stilius. Jiems gali turėti įtakos ir šeimos sudėtis, brolių ir seserų kiekis ar vaiko gimimo eiliškumas.

Kadangi šis tyrimas orientuotas į pagalbą tėvams/globėjams, juo siekiama padėti surasti daugiau efektyvesnių būdų reguliuoti asocialaus elgesio raišką paauglių tarpe, šios žinios suteiktų daugiau galimybių padėti šeimoms, taikant psichologines intervencijas.

IŠVADOS

1. Nustatyta, kad tėvų savidiferenciacijos lygis siejasi su paauglių asocialius elgesiu.
2. Tarp teistų ir neteistų paauglių tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis, pasirenkamų konfliktų sprendimo strategijos ir pasirenkamas auklėjimo stilius skiriasi. Nustatyta, kad teistų paauglių tėvai/globėjai daugiau naudoja autoritarišką ir leidžiantį auklėjimo stilius, kurie prognozuoja asocialaus elgesio didėjimą, nei neteistų paauglių tėvai/globėjai. Taip pat nustatyta, kad neteistų paauglių tėvai labiau naudoja konstruktyvaus bendravimo strategijas sprendžiant konfliktus poroje nei teistų paauglių tėvai ir globėjai. Be to rezultatai parodo teistų paauglių tėvų/ globėjų didesnę susiliejamą su kitais nei neteistų paauglių.
3. Nustatyta tėvų savidiferenciacijos lygio reikšmė konstruktyvaus konfliktų sprendimo būdo pasirinkimui, kas apsprendžia mažesnes paauglio asocialaus elgesio apraiškas. Emocinio reaktyvumo ir susiliejo su kitais lygiui didėjant, tėvai labiau renkasi konstruktyvaus bendravimo strategiją konfliktams spręsti, kas apsprendžia mažesnes paauglių asocialaus elgesio apraiškas. Taip pat emocinio reaktyvumo ir susiliejo didesnę lygį turinčių tėvų paaugliai mažiau elgiasi asocialiai net konstruktyvaus bendravimo strategijai nedominuojant. Tėvai turintys didesnę emocinio atitrūkimo lygį labiau renkasi konstruktyvų bendravimą poroje, kuris prognozuoja teigiamą paauglių elgesį.
4. Nustatyta, kad aukštesnis tėvų/globėjų savidiferenciacijos lygis, prognozuoja autoritetingo auklėjimo stiliaus pasirinkimą, kas nurodo mažesnes paauglių asocialaus elgesio apraiškas. Didesnio emocinio reaktyvumo lygio tėvai, labiau auklėja autoritetingu stiliumi, dėl kurio paauglių asocialus elgesys rečiau pasitaiko, tačiau mažesnę reaktyvumą turinčių tėvų paaugliai gali elgtis prosocialiau net ir nedominuojant autoritetiniam stiliui. Emociškai labiau atitrūkę tėvai/globėjai, mažiau naudoja autoritetinį auklėjimo stilių, kas apsprendžia asocialaus elgesio apraiškas paauglių tarpe.
5. Palyginus savidiferenciacijos lygį pagal sociodemografinės charakteristikas: tėvų/globėjų lytį, amžių, gyvenamą vietą, išsilavinimą, partnerystės statusą, pajamų pakankamumą šeimoje reikšmingų skirtumų nenustatyta.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Acquaviva, E., Ellul, P., & Benarous, X. (2018). Variations in pathways into and out of antisocial behavior from the perspective of developmental psychopathology. In M. Hodes, S. Shur-Fen Gau, & P. J. De Vries (Eds.), *Understanding uniqueness and diversity in child and adolescent mental health* (pp. 3–23). Paimta iš: doi.org/10.1016/B978-0-12-815310-9.00001-0
2. Allemand, M., Fend, H., Hill, P. (2022). *Perceptions of the future in adolescence predict depressive symptoms in adolescence and early and middle adulthood*. *Developmental Psychology* 58(11). Paimta iš: doi:10.1037/dev0001424
3. Andrews J, A., Foster S, L., Capaldi D., Hops H. (2000). Adolescent and Family Predictors of Physical Aggression, Communication, and Satisfaction in Young Adult Couples: A Prospective Analysis. *Consult Clin Psychol*, 68(2), 195–208, Paimta iš doi: 10.1037//0022-006x.68.2.195
4. Azam A., Hanif R. (2011). Impact of parents' marital conflicts on parental attachment and social competence of adolescents. *European Journal of Developmental Psychology* 8(2), 157-170. doi:10.1080/17405620903332039
5. Bacon, A., Corr, P., Satchell, L. (2018). *A reinforcement sensitivity theory explanation of antisocial behaviour*. *Personality and Individual Differences*. Paimta iš: doi:10.1016/j.paid.2017.11.008
6. Bardagi, M., Crepaldi, M., Guisso, L. (2021). *Impact of Family Functioning on the Differentiation of Self of Brazilian University Students*. *Revista de Psicología* 39(2):909-931. Paimta iš: doi:10.18800/psico.202102.014
7. Barkauskienė, R., Zacharevičienė, A. (2019). *Darbas su vaikais turinčiais elgesio ir emocinių sunkumų bei sutrikimų. Metodinė priemonė socialiniams pedagogams*. Vilnius: Nacionalinė švietimo agentūra. Paimta iš: <https://sctelsiai.lt/ppt/darbassuvaikais.pdf>
8. Brookes, J., Stride, C., Roew, R., Gregory, A. (2017). *Antisocial Behaviour within Families: A Multilevel* https://www.researchgate.net/publication/320806846_Antisocial_Behaviour_within_Families_A_Multi_level_Confirmatory_Factor_Analysis. Paimta iš: https://www.researchgate.net/publication/320806846_Antisocial_Behaviour_within_Families_A_Multi_level_Confirmatory_Factor_Analysis
9. Bi, X., Yang, Y., Li, H. ir kt. (2018). *Parenting Styles and Parent–Adolescent Relationships: The Mediating Roles of Behavioral Autonomy and Parental Authority*. Paimta iš: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2018.02187/full>

10. Bieliauskaitė, R., Jusienė, R. Brončinė. (2009). Astma sergančių ikimokyklinio amžiaus vaikų psichologinio prisitaikymo, tėvų konfliktiškumo ir auklėjimo būdų sąsajos. *Psichologija. Mokslo darbai*, 40, 37 – 52. Paimta iš: doi:10.15388/Psichol.2009.0.2587
11. Buehler, C., Franck, K. L., & Cook, E. C. (2009). *Adolescents' triangulation in marital conflict and peer relations*. *Journal of Research on Adolescence* 19(4), 669-689. Paimta iš: <https://core.ac.uk/download/pdf/345079227.pdf>
12. Burt S. A., Donnellan M.B. (2009). *Development and Validation of the Subtypes of Antisocial Behavior Questionnaire*, *Department of Psychology, Michigan State University*, 35(5), 376-398. Paimta iš: doi:10.1002/ab.20314
13. Calatrava, M., Martins, M., Schweer-Collins, M., Duch-Ceballos, C. Rodríguez-Gonz, M. (2022). *Differentiation of Self: A Scoping Review of Bowen Family Systems Theory's Core Construct*. *Clinical*. Paimta iš: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0272735821001446>
14. Cao, G., Tam, V. (2021). *Patterns of adolescent–parent conflicts over schoolwork in Chinese families*. *Journal of Family Studies*. Paimta iš: doi:10.1080/13229400.2021.1927801
15. Cook, L. (2017). *Making Sense of the Initial Home visit: The Role of Intuition in Child and Family Social Workers' Assessments of Risk*. Paimta iš: doi:10.1080/02650533.2017.1394826
16. Crenshaw A. O., Christensen A., Baucom D. H., Epstein N. (2016) *Revised Scoring and Improved Reliability for the Communication Patterns Questionnaire* *September*, *Psychological Assessment*, 29(7) Crenshaw. Paimta iš: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5346477/>
17. Crenshaw, A.O., Christensen, A., Baucom, D.H., Epstein, N.B., & Baucom, B.R.W. (2017). *Revised scoring and improved reliability for the Communication Patterns Questionnaire*. *Psychological Assessment*. 29(7), 913-925. Paimta iš: doi.org/10.1037/pas0000385
18. Curtis, A. C. (2015). *Defining Adolescence*. *Journal of Adolescent and Family Health*, 7, Article No. 2. Paimta iš: <https://scholar.utc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1035&context=jafh>
19. Čepukienė, V. (2021). *Adults' Psychosocial Functioning Through the Lens of Bowen Theory: The Role of Interparental Relationship Quality, Attachment to Parents, Differentiation of Self, and Satisfaction with Couple Relationship*. *Journal of Adult Development*, 28, 50 – 63. Paimta iš: doi:10.1007/s10804-020-09351-3
20. Dalimonte-Merckling, D., Williams, J. (2020). *Parenting Styles and Their Effects*. Paimta iš: doi:10.1016/B978-0-12-809324-5.23611-0

21. Davies P. T., Martin M. J., Cicchetti D. (2011). Delineating the sequelae of destructive and constructive interparental conflict for children with an evolutionary framework. *Developmental Psychology* 48(4), 939-955. Paimta iš: doi:10.1037/a0025899
22. Dong, Y., Lin, J., Li, H. (2022). *How parenting styles affect children's creativity: Through the lens of self. Thinking Skills and Creativity*. 45. Paimta iš: <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101045>
23. Dost-Gözkan, A. (2019). *Adolescents' Conflict Resolution with Their Parents and Best Friends: Links to Life Satisfaction*. Project: Ergenlerin ebeveynleriyle bilgi paylaşma davranışı: Bireye ve aileye özgü belirleyiciler ve olumlu gelişim. Paimta iš: doi:10.1007/s10826-019-01465-x
24. Dova, K., Berna, G., Constant, E., Nandrino, J. (2018). *Self-differentiation and eating disorders in early and middle adolescence: A cross-sectional path analysis*. *Eating Behaviors*. Paimta iš: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1471015317300089>
25. Farrington, D., White, H., Gaffney, H. (2022). *Effectiveness of 12 Types of Interventions in Reducing Juvenile Offending and Antisocial Behaviour*. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice/La Revue canadienne de criminologie et de justice pénale*, 64(6). Paimta iš: doi:10.3138/cjccj.2022-0022
26. Fincham, F. D. (2003). Marital Conflict: Correlates, Structure, and Context. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 23 – 27. Paimta iš: <https://fincham.info/papers/parentingchap.pdf>
27. Fonagy, P., Butler, S., Cottrell, D. ir kt. (2019). *Multisystemic therapy versus management as usual in the treatment of adolescent antisocial behaviour: a pragmatic, randomised controlled, superiority trial*. 5(2). Paimta iš: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2215036618300014>
28. Fosco, G. M., & Grych, J. H. (2010). Adolescent triangulation into parental conflicts: Longitudinal implications for appraisals and adolescent-parent relations. *Journal of Marriage and Family*, 72(2), 254–266. Paita iš: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00697.x>
29. Gangadharan, L., Grossman, P. (2021). *Moving on up: The impact of income mobility on antisocial behaviour*. *European Economic Review*. Paimta iš:doiI:10.2139/ssrn.3248540
30. Garcia, O., Lopez-Fernandez, O., Serra, E. (2018). *Raising Spanish Children With an Antisocial Tendency: Do We Know What the Optimal Parenting Style Is?*, *Journal of Interpersonal Violence in press*, (169), 1-28. Paimta iš: doi:10.1177/0886260518818426
31. Gottman, J. M., & Levenson, R. W. (2000). The timing of divorce: Predicting when a couple will divorce over a 14-year period. *Journal of Marriage and the Family*, 62(3), 737–745. Paimta iš: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.00737.x>

32. Mehria, Y., Salaria, S.M., Langroudi, M., Baharamizadeh, H. (2011). *The relationship between differentiation of self and aspects of identity*. Social and Behavioral Sciences 30, 733 – 737. Paimta iš: doi:10.1016/j.sbspro.2011.10.143
33. Kim, H., Lee, J. (2022). *Problem behaviors of Early Childhood, health of mother's family of origin, differentiation of self, Marital Conflict structural relationship between*. Paimta iš: doi:10.22251/jlcci.2022.22.12.85
34. Kopystynska, A., Mueller, J., Bradford, K., Chandler, A. (2022). *The Influence of Interparental Conflict and Violence on Parenting and Parent–Child Relationships*. Personal Relationships 29(7). Paimta iš: doi:10.1111/pere.12441
35. Kriščiūnaitė, T., Pakrošnis, R. (2013). *Ikimokyklinio amžiaus vaikus auginančių tėvų savidiferenciacijos sąsaja su konfliktų poroje sprendimo strategijomis ir auklėjimo stiliais*. International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris. 89 (12), 85 – 103. Paimta iš: doi:10.7220/1941-7233.12.5
36. Kriščiūnaitė, T. (2014). *Paauglių identiteto formavimosi ir santykių su tėvais sąsajos*. International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris, 15, 9–32.
37. Laird, R., Zeringue, M.M., Lambert, E.S. (2018). *Negative reactions to monitoring: Do they undermine the ability of monitoring to protect adolescents*. 63, 75 – 84. Paimta iš: <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.12.007>
38. Lampis, J., Cataudella, S., Busonera, A., Skowron, E. A. (2017). The role of differentiation of self and dyadic adjustment in predicting codependency. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 39(1), 62–72. Paimta iš <https://doi.org/10.1007/s10591-017-9403-4>
39. Larsen, B., Luna, B. (2018). *Adolescence as a neurobiological critical period for the development of higher-order cognition*. Neurosci Biobehav Rev. 179-195. Paimta iš: doi:10.1016/j.neubiorev.2018.09.005
40. Almeida, D. M., Durkin, T. (1999). The cultural context model: therapy for couples with domestic violence. *Journal of Marriage and the Family*, 25(3), 313-24. Paimta iš: doi:10.1111/j.1752-0606.1999.tb00250.x
41. Lasota, A. (2018). *The relationship between parenting styles and prosocial / antisocial behavior of adolescents*. Conference: 18th European Conference on Developmental Psychology, Utrecht, Netherlands. Paimta iš: doi:10.13140/RG.2.2.16669.82404

42. Li, Y., Putallaz, M., Su Y. (2011). *Interparental Conflict Styles and Parenting Behaviors: Associations With Overt and Relational Aggression Among Chinese Children*. Merrill–Palmer Quarterly, 57, 402 – 428. Paimta iš: doi:10.1353/mpq.2011.0017
43. Linda J. Luecken, Danielle S. Roubinov, Rika Tanaka (2013). Childhood family environment, social competence, and health across the lifespan. *Journal of Social and Personal Relationships*, 30(2) 171–178. Paimta iš: doi:10.1111/j.1751-9004.2011.00422.x
44. Lorence, B., Hidalgo, V., Pérez - Padilla, J., Menéndez, S. (2019). *The Role of Parenting Styles on Behavior Problem Profiles of Adolescents*. Public Health, 16(2767), 1 – 17. Paimta iš: https://www.researchgate.net/publication/334884819_The_Role_of_Parenting_Styles_on_Behavior_Problem_Profiles_of_Adolescents
45. LR konstitucija (1992). Paimta iš: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>
46. LR statistikos departamentas (2025). *Įkalintų nepilnamečių skaičius metų pabaigoje 2020–2024 m.* Paimta iš: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R230#/>
47. Mak, H., Fosco, G., Lanza, S. (2021). *Dynamic Associations of Parent-Adolescent Closeness and Friend Support With Adolescent Depressive Symptoms Across Ages 12-19*. J Res Adolesc. (2), 299-316. Paimta iš doi: 10.1111/jora.12597.
48. Mastrotheodoros, S., Van der Graaff, J., Deković, M., Meeus, W., Branje, S. (2019). *Coming Closer in Adolescence: Convergence in Mother, Father, and Adolescent Reports of Parenting*. J Res Adolesc. 29(4), 846-862. Paimta iš: doi:10.1111/jora.12417
49. Miller, E. (2022). *The Attachment Versus Differentiation Debate: Bringing the Conversation to Parent–Child Relationships*. Online Version of Record before inclusion in an issue. Paimta iš: doi:10.1111/famp.12802
50. Musetti, A., Grazia, V., Manari, T., Terrone, G. (2021). *Linking childhood emotional neglect to adolescents' parent-related loneliness: Self-other differentiation and emotional detachment from parents as mediators*, Child Abuse & Neglect 122. Paimta iš: doi:10.1016/j.chiabu.2021.105338
51. Mydlikova, E. (2017). *Indicators for Assessing Children from Socially At-risk Families*. *The European Journal of Social & Behavioural Sciences* 20(3):2468-2475. Paimta iš: doi:10.15405/ejsbs.218
52. Moffitt, T. (2018). *Male antisocial behaviour in adolescence and beyond*. Nature Human Behavior 2(3). Paimta iš: doi:10.1038/s41562-018-0309-4
53. Pauli, R., Lockwood, P. (2022). *The Computational Psychiatry of Antisocial Behaviour and Psychopathy*. Paimta iš: doi:10.1016/j.neubiorev.2022.104995

54. Page, C. E., Coutellier, L. (2018). *Adolescent Stress Disrupts the Maturation of Anxiety-related Behaviors and Alters the Developmental Trajectory of the Prefrontal Cortex in a Sex- and Age-specific Manner*. Neuroscience. Paimta iš: doi: 10.1016/j.neuroscience.2018.08.030
55. Pieng, P., Okamoto, Y. (2020). *Examining Preschool Children's Intention Understanding and Their Conflict Resolution Strategies*. Early Childhood Education Journal 48(1). Paimta iš: doi:10.1007/s10643-020-01020-0
56. Piotrowska, P., Stride, C., Maughan, B., Rowe, R. (2019). *Mechanisms underlying social gradients in child and adolescent antisocial behaviour*. SSM - Population Health. Paimta iš: doi:10.1016/j.ssmph.2019.100353
57. Priest, J. (2019). *Examining Differentiation of Self as a Mediator in the Biobehavioral Family Model*. Journal of Marital and Family Therapy 45(1). 161–175. Paimta iš: doi: 10.1111/jmft.12301
58. Purnama, S., Wibowo, A., Narmaditya, B. Fitriyah, Q., Aziz, H. (2022). *Do parenting styles and religious beliefs matter for child behavioral problem? The mediating role of digital literacy*, 8. Paimta iš: doi: 10.1016/j.heliyon.2022.e09788
59. Rapee, R., Oar, E. L., Forbes, M. K., Fardouly, J., Magson, N. R., Richardson, C. E. (2019) *Adolescent development and risk for the onset of social-emotional disorders: A review and conceptual model*. Behaviour Research and Therapy, 123(3). Paimta iš: doi:10.1016/j.brat.2019.103501
60. Rask, C., Bonvanie, I., Garralda, E. (2018). *Risk and Protective Factors and Course of Functional Somatic Symptoms in Young People*. Understanding Uniqueness and Diversity in Child and Adolescent Mental Health, 77-113. Paimta iš: doi:10.1016/B978-0-12-815310-9.00004-6
61. Rakhshani, T., Hamid, S., Kamyab, A. ir kt. (2022). *The effect of parenting style on anxiety and depression in adolescent girls aged 12–16 years*. Heliyon. 8(4). Paimta iš: DOI:10.1016/j.heliyon.2022.e11478
62. Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (2001). *The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ)*. In B. F. Perlmutter, J. Touliatos, & G. W. Holden (Eds.), Handbook of family measurement techniques: 3, 319 - 321.
63. Shaw, G., Dupree, J., Neigh, G. (2019). *Adolescent maturation of the prefrontal cortex: Role of stress and sex in shaping adult risk for compromise*. Genes Brain Behav. Paimta iš: doi: 10.1111/gbb.12626
64. Sherrill, A.R., Bell. K.M. (2015) *A Qualitative Examination of Situational Risk Recognition Among Female Victims of Physical Intimate Partner Violence*, 22(8). Paimta iš: doi:10.1177/1077801215616706

65. Sherrill, R. B., Lochman, J., DeCoster, J., Stromeyer, S. L. (2017). Spillover Between Interparental Conflict and Parent-Child Conflict Within and Across Days. *Journal of Family Psychology* 31(7). Paimta iš: doi:10.1037/fam0000332
66. Sicher, A., Duerr, A., Starnes, W., Crowley, N. (2022). Adolescent Alcohol and Stress Exposure Rewires Key Cortical Neurocircuitry. *Fron. Paimta* iš: doi: 10.3389/fnins.2022.896880
67. Simon, H. L. M., DiPlacido, J., Conway, J. (2019). Attachment styles in college students and depression: The mediating role of self differentiation. *Mental Health & Prevention*. Paimta iš: doi: 10.1016/j.mhp.2019.01.011
68. Skowron, E. A., & Schmitt, T. A. (2003). Assessing interpersonal fusion: Reliability and validity of a new DSI fusion with others subscale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29(2), 209–222. Paimta iš: doi: 10.1111/j.1752-0606.2003.tb01201.x.
69. Stocking, J. (2010). Children's emotional security in response to marital conflict: the role of emotions and strategies in parents' conflict. Paimta iš: https://web.archive.org/web/20200214223822id_/https://collections.lib.utah.edu/dl_files/2f/83/2f83e74e2115c8a98094a1e6cc2bbed6827f52fa.pdf
70. Tambelli, R., Cimino, S., Marzilli, E., Ballarotto, G., Cerniglia, L. (2021). Late Adolescents' Attachment to Parents and Peers and Psychological Distress Resulting from COVID-19. A Study on the Mediation Role of Alexithymia. *Int J Environ Res Public Health*.18(20):10649. Paimta iš: doi: 10.3390/ijerph182010649
71. Thomas, P. A., Liu, H., Umberson, D. (2017). Family Relationships and Well-Being. *Innovation in Aging*. Paimta iš: doi: 10.1093/geroni/igx025
72. Vadivel, B., Alam, S., Anwar, C., Teferi, H. (2023). Examining the Relationship between Antisocial Behavior and the Academic Performance of Teenagers: The Role of Schools and Causes of the Antisocial Behavior. *Education research international*. Paimta iš: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1155/2023/9463882>
73. Viduolienė, E. (2018). Visuomenės saugumas ir darni plėtra: Visuomenės saugumo aktualijos ir probleminiai klausimai. Su motinos vaidmeniu, įsipareigojimais bei elgesiu siejamas stresas ir vaiko sunkumai. Kaunas: MRU viešojo saugumo akademija. Paimta iš: <https://core.ac.uk/download/pdf/382466328.pdf#page=423>
74. Zaso, M., Read, J., Colder, C. (2021). Coping-motivated escalations in adolescent alcohol problems following early adversity. *Psychol Addict Behav*. Paimta iš: doi: 10.1037/adb0000788

75. Zhu, M., Oliveros, H., Marin, C., Mora-Plazas M. (2022). Middle childhood and adolescence sleep duration and behavior problems in adolescence. Paimta iš: doi:10.1017/S0954579422001237
76. Zhan, C., Mao, Z., Xudong, Z., Shi, J. (2022). Association between Parents' Relationship, Emotion-Regulation Strategies, and Psychotic-like Experiences in Adolescents. *Children* 9(6):815. Paimta iš: doi: 10.3390/children9060815
77. Wang, L., Xian, Y., Dill, S. E., Fang, Z. (2022). Parenting style and the cognitive development of preschool-aged children: Evidence from rural China. *Journal of Experimental Child Psychology*. 223. Paimta iš: doi: 10.1016/j.jecp.2022.105490
78. Wright, M. (2018). *Youths and Cyberbullying: Description, Theories, and Recommendations*. Paimta iš: doi: 10.4018/978-1-5225-2838-8.ch016

PRIEDAI

1 priedas. Demografinių charakteristikų vidurkių palyginimo lentelės.

3.8 lentelė. Savidiferenciacijos skalių vidurkių palyginimas tėvų/globėjų vyrų ir moterų grupėse.

Skalė	Grupė	M	SD	t	df	Sig.
Aš pozicija	Moteris	41,01	7,04	0,951	112	0,344
	Vyras	39,41	8,22			
Susilieėjimas	Moteris	44,04	8,17	- 0,204	112	0,839
	Vyras	44,41	7,00			
Emocinis reaktyvumas	Moteris	39,18	10,22	- 0,728	112	0,468
	Vyras	40,88	9,86			
Emocinis atitrūkimas	Moteris	50,77	10,51	0,329	112	0,743
	Vyras	49,95	11,80			

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; t = t kriterijus; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p); df = laisvės laipsniai.

3.9 lentelė. Savidiferenciacijos skalių vidurkių palyginimas skirtingo amžiaus tėvų grupėse.

Skalė	Grupė	M	SD	F	Sig.
Aš pozicija	Iki 40 m.	39,63	6,80	0,94	0,39
	40-50 m.	41,63	7,97		
	50 m. ir daugiau	40,04	6,16		
Susilieėjimas	Iki 40 m.	44,26	7,82	0,11	0,88
	40-50 m.	43,80	8,13		
	50 m. ir daugiau	44,71	7,81		
Emocinis reaktyvumas	Iki 40 m.	40,05	10,33	0,88	0,42
	40-50 m.	38,36	10,16		
	50 m. ir daugiau	41,66	9,68		
	Iki 40 m.	50,63	10,18	0,02	0,99

Emocinis atitrūkimas	40-50 m.	50,45	11,15
	50 m. ir daugiau	50,93	11,16

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; F= Fisher testo koeficientas; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p).

4.0 lentelė. *Savidiferenciacijos skalių vidurkių palyginimas tarp skirtingos gyvenamosios vietos grupių.*

Skalė	Grupė	M	SD	F	Sig.
Aš pozicija	Didmiestis	41,00	7,93	0,71	0,55
	Miestas	40,34	7,41		
	Miestelis	39,35	5,19		
	Kaimas	42,43	8,21		
Susilieėjimas	Didmiestis	42,47	9,01	0,52	0,67
	Miestas	43,80	4,25		
	Miestelis	44,60	8,47		
	Kaimas	45,57	8,47		
Emocinis reaktyvumas	Didmiestis	38,67	11,82	0,58	0,63
	Miestas	38,54	9,64		
	Miestelis	40,90	10,83		
	Kaimas	41,35	9,81		
Emocinis atitrūkimas	Didmiestis	49,93	11,19	0,64	0,60
	Miestas	49,62	10,46		
	Miestelis	50,80	11,65		
	Kaimas	53,26	10,62		

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; F= Fisher testo koeficientas; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p).

4.1 lentelė. *Savidiferenciacijos skalių vidurkių palyginimas skirtingo globėjo statuso grupių.*

Skalė	Grupė	M	SD	F	Sig.
-------	-------	---	----	---	------

Aš pozicija	Tėvas	39,57	8,33	0,24	0,87
	Motina	40,90	7,22		
	Biologinis globėjas	42,00	11,31		
	Nebiologinis Globėjas	41,25	4,65		
Susiliejinimas	Tėvas	44,70	7,02	0,17	0,91
	Motina	43,98	8,32		
	Biologinis globėjas	41,00	15,56		
	Nebiologinis Globėjas	44,75	4,95		
Emocinis reaktyvumas	Tėvas	41,39	9,79	0,82	0,48
	Motina	38,60	10,40		
	Biologinis globėjas	42,50	14,85		
	Nebiologinis Globėjas	42,88	7,14		
Emocinis atitrūkimas	Tėvas	50,39	11,95	0,87	0,45
	Motina	50,14	10,67		
	Biologinis globėjas	61,30	15,13		
	Nebiologinis Globėjas	53,25	6,18		

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; F= Fisher testo koeficientas; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p).

4.2 lentelė. Savidiferenciacijos skalių vidurkių palyginimas tarp skirtingo tėvų/globėjų partnerystės statuso grupių.

Skalė	Grupė	M	SD	F	Sig.
Aš pozicija	Susituokę	40,60	6,97	0,76	0,55
	Išsiskyrę	39,22	6,80		
	Našliai	43,78	7,97		
	Nesusituokę, turi partnerį	41,65	8,32		
	Vieniši augina vaiką	40,00	12,73		
Susiliejinimas	Susituokę	46,23	7,81	2,20	0,07

	Išsiskyre	42,84	7,09		
	Našliai	39,22	6,72		
	Nesusituokę, turi partnerį	42,95	9,04		
	Vieniši augina vaiką	43,00	2,83		
Emocinis reaktyvumas	Susituokę	41,73	9,67	1,47	0,22
	Išsiskyre	38,00	9,66		
	Našliai	36,56	12,31		
	Nesusituokę, turi partnerį	37,00	10,68		
	Vieniši augina vaiką	45,00	7,07		
Emocinis atitrūkimas	Susituokę	52,81	9,42	1,47	0,23
	Išsiskyre	48,86	12,11		
	Našliai	44,78	11,09		
	Nesusituokę, turi partnerį	50,45	11,05		
	Vieniši augina vaiką	48,00	12,73		

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; F= Fisher testo koeficientas; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p).

4.3 lentelė. *Savidiferencijacijos skalių vidurkių palyginimas tarp skirtingo išsilavinimo grupių.*

Skalė	Grupė	M	SD	F	Sig.
Aš pozicija	Pradinis	39,14	6,20	0,94	0,47
	Pagrindinis	40,80	8,55		
	Vidurinis	38,43	8,82		
	Profesinis	42,33	7,74		
	Aukštesnysis	43,25	7,09		
	Aukštasis	40,12	5,46		
	Kita (be išsilavinimo)	39,00	.		
Susilieėjimas	Pradinis	38,86	4,14	0,83	0,55

	Pagrindinis	42,67	9,17		
	Vidurinis	44,00	9,30		
	Profesinis	44,19	7,08		
	Aukštesnysis	44,50	7,30		
	Aukštasis	45,67	7,80		
	Kita (be išsilavinimo)	47,00	.		
Emocinis reaktyvumas	Pradinis	34,57	9,11	0,54	0,78
	Pagrindinis	40,20	11,19		
	Vidurinis	41,43	11,08		
	Profesinis	39,24	12,04		
	Aukštesnysis	37,56	9,16		
	Aukštasis	40,27	8,64		
	Kita (be išsilavinimo)	38,00	.		
Emocinis atitrūkimas	Pradinis	46,00	14,33	0,51	0,80
	Pagrindinis	51,04	11,01		
	Vidurinis	50,52	10,52		
	Profesinis	49,86	12,16		
	Aukštesnysis	50,19	11,08		
	Aukštasis	51,73	9,26		
	Kita (be išsilavinimo)	63,00	.		

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; F= Fisher testo koeficientas; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p).

4.4 lentelė. Savidiferenciacijos skalių vidurkių palyginimas tarp skirtingo pajamų ir poreikių patenkinimo grupių.

Skalė	Grupė	M	SD	F	Sig.
Aš pozicija	Pajamos patenkina visus šeimos poreikius	41,64	6,80	1,31	0,27

	Pajamų užtenka tik svarbiausiems poreikiams	39,60	7,75		
	Pajamos sunkiai patenkina net svarbiausius poreikius	42,67	5,93		
	Pajamų nėra, nepatenkina jokių poreikių. (pagalba)	36,00	.		
Susilieėjimas	Pajamos patenkina visus šeimos poreikius	43,56	8,45	0,18	0,91
	Pajamų užtenka tik svarbiausiems poreikiams	44,52	8,04		
	Pajamos sunkiai patenkina net svarbiausius poreikius	43,53	6,61		
	Pajamų nėra, nepatenkina jokių poreikių. (pagalba)	47,00	.		
Emocinis reaktyvumas	Pajamos patenkina visus šeimos poreikius	40,00	8,40	0,73	0,54
	Pajamų užtenka tik svarbiausiems poreikiams	40,06	11,52		
	Pajamos sunkiai patenkina net svarbiausius poreikius	36,00	6,95		
	Pajamų nėra, nepatenkina jokių poreikių. (pagalba)	43,00	.		
Emocinis atitrūkimas	Pajamos patenkina visus šeimos poreikius	52,19	10,62	2,57	0,06
	Pajamų užtenka tik svarbiausiems poreikiams	51,44	10,22		

	Pajamos sunkiai patenkina net svarbiausius poreikius	43,87	11,64
	Pajamų nėra, nepatenkina jokių poreikių. (pagalba)	44,00	.

Pastaba. M = vidurkis; SD = standartinis nuokrypis; F= Fisher testo koeficientas; Sig. = reikšmingumo lygmuo (p).

2 Priedas. Cronbach alfa koeficientų lentelė.

4.5 lentelė. *Skalių patikimumas.*

Klausimyno trumpinys (Kintamasis)	Skalė	Cronbach alfa koeficientas	Klausimų skaičius skalėje
PSDQ (Auklėjimo stiliai)	Autoritetingumas	0,90	15
	Autoritariškumas	0,90	12
	Atlaidumas	0,65	5
	Bendra skalė	0,76	32
DSI-R (Savidiferencijacija)	Emocinis reaktyvumas	0,81	11
	Aš pozicija	0,54	11
	Emocinis atitrūkimas	0,82	12
	Susilieėjimas	0,64	9
	Bendra skalė	0,87	46
STAB (Asocialus elgesys)	Asocialus elgesys	0,96	32
CPQ (Konfliktų sprendimo strategijos)	Konstruktivus bendravimas	0,85	9
	Asmeninis reikalavimas/Partnerio atsitraukimas	0,85	7
	Partnerio reikalavimas / Asmens atsitraukimas	0,61	7
	Bendra skalė	0,75	35

3 Priedas. Demografinė anketa.

DEMOGRAFINĖ ANKETA

Tyrimo data _____

TYRIMO DALYVIO DUOMENYS

Gimtoji kalba _____

Paauglio (biologinio vaiko/globotinio, apie kurį teikiama informacija): Amžius _____

Lytis _____

Jūs esate vaiko, apie kurį teikiama informacija: (pažymėkite tinkamą atsakymą).

Tėvas/motina ☐

Kitas biologinis globėjas ☐

Nebiologinis globėjas ☐

Giminystės ryšys _____

1. Jūsų lytis: vyr. ☐ mot. ☐

2. Jūsų amžius: _____

3. Jūsų gyvenamoji vieta pagal gyventojų skaičių: (pažymėkite tinkamą atsakymą).

a) Didmiestis (Nuo 100000 ir daugiau gyventojų);

b) Miestas (Nuo 5000 iki 99999 gyventojų);

c) Miestelis (Nuo 800 iki 4999 gyventojų);

d) Kaimas (Nuo 799 ir mažiau gyventojų);

4. Jūsų partnerystės statusas savo vaiko/ globotinio auginimo periodu: (pažymėkite tinkamą atsakymą).

a) Susituokęs (-usi);

b) Išsiskyręs (-usi);

c) Našlys (-ė);

d) Nesusituokęs (-usi), tačiau turiu gyvenimo partnerį, gyvename kartu ir vedame bendrą ūkį.

f) Esu vienišas (-a) niekada neturėjau partnerės (-io) ar sutuoktinės (-io), auginu vaiką/globotinį vienas (-a).

g) Kita _____

5. Jūsų šilavinimas: (pažymėkite tinkamą atsakymą).

a) Pradinis;

b) Pagrindinis;

c) Vidurinis;

d) Profesinis;

e) Aukštesnysis;

f) Aukštasis;

f) Kita _____

7. Pajamų pakankamumas šeimoje:

a) Mano gaunamos pajamos pilnai patenkina visus mano šeimos poreikius;

b) Mano gaunamų pajamų užtenka svarbiausiems mano šeimos poreikiams patenkinti;

d) Mano gaunamos pajamos labai mažos, nuolat jaučiame trūkumą sunkiai patenkinu svarbiausius šeimos poreikius;

e) Negaunu jokių pajamų, gyvenu kito asmens sąskaita, šeimos poreikiai visiškai nepatenkinti;

f) Kita _____